

Usporedna analiza inkluzivnog obrazovanja Hrvatske i Slovenije

---

Sinković, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:229740>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Petra Sinković

USPOREDNA ANALIZA INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA
HRVATSKE I SLOVENIJE

Diplomski rad

Čakovec, srpanj, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Petra Sinković

USPOREDNA ANALIZA INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA
HRVATSKE I SLOVENIJE

Diplomski rad

Mentor rada: doc. dr. sc. Zlatko Bukvić, prof. rehab.

Čakovec, srpanj, 2022.

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istog nisam koristio drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)

Sadržaj

SAŽETAK.....	
Summary	
1. UVOD	1
1.1. Odgojno-obrazovna inkluzija i socijalno uključivanje.....	2
1.2. Povijest do inkluzivnog obrazovanja – modeli odnosa društva prema osobama s invaliditetom.....	3
1.3. Međunarodni i regionalni dokumenti koji osiguravaju prava djece na odgoj i obrazovanje	5
1.3.1. Zakonske regulative koje omogućuju uključivanje djece s posebnim potrebama u redovne škole u Republici Hrvatskoj	7
1.3.2. Zakonske regulative koje omogućuju uključivanje djece s posebnim potrebama u redovne škole u Republici Sloveniji.....	8
2. OBRAZOVNI SUSTAV REPUBLIKE HRVATSKE	10
2.1. Djeca i učenici s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u obrazovnom sustavu Republike Hrvatske	12
2.2. Uključenje djece i učenika s teškoćama u ustanove koje provode redovite ili posebne nastavne programe/ kurikulume	15
2.2.1. Predškolski odgoj i naobrazba djece s teškoćama.....	15
2.2.2. Odgoj i obrazovanje učenika s teškoćama u razvoju u osnovnoj i srednjoj školi..	17
2.2.3. Statistika integrirane djece u redovite odgojno – obrazovne skupine i posebne odgojno – obrazovne skupine u Republici Hrvatskoj	20
3. OBRAZOVNI SUSTAV REPUBLIKE SLOVENIJE.....	25
3.1. Djeca i učenici s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u obrazovnom sustavu Republike Slovenije	26
3.2. Uključenje djece i učenika s teškoćama u ustanove koje provode redovite ili posebne nastavne programe/ kurikulume	27
3.2.1. Predškolski odgoj i naobrazba djece s teškoćama.....	28

3.2.2. Odgoj i obrazovanje učenika s teškoćama u razvoju u osnovnoj i srednjoj školi..	30
3.2.3. Statistika integrirane djece u redovite odgojno-obrazovne skupine i prilagođene odgojno-obrazovne skupine u Republici Sloveniji	33
4. ANALIZA PROGRAMSKE I PROFESIONALNE POTPORE HRVATSKE I SLOVENIJE DJECI I UČENICIMA S TEŠKOĆAMA	36
5. ZAKLJUČAK	48
6. LITERATURA	53

SAŽETAK

Inkluzija je dugotrajan i kompleksan proces koji potiče razvoj društva u kojem se prihvaćaju i uvažavaju različitosti svake osobe. Odnos prema djeci s teškoćama mijenjao se kroz povijest. Djeca s teškoćama bila su odbačena, segregirana od ostale djece čime su se kršila temeljna ljudska prava i sloboda. Pojavom socijalnog modela društva i nacionalnih dokumenata koji osiguravaju temeljna ljudska prava, popravlja se sveobuhvatna slika odnosa prema osobama s invaliditetom u društvu, samim time i njihovom položaju unutar odgojno-obrazovnog sustava. Zemlje Europe, među kojima su i Hrvatska i Slovenija, krajem 20. st. počinju aktivno promišljati o implementiranju inkluzivnog obrazovanja u odgojno-obrazovni sustav na svim razinama osiguravajući djeci i učenicima s teškoćama jednake mogućnosti za sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu u skladu s njihovim mogućnostima. U ovom radu prikazana je obrazovna inkluzija Hrvatske i Slovenije te je analizirana potpora učenicima s teškoćama unutar ta dva sustava obrazovanja. Nacionalni okvirni kurikuli predstavljaju temelj za izradu individualiziranog kurikula učenicima s teškoćama te pridonose mogućnosti praćenja posebnih, prilagođenih i redovitih programa, ali i drugih oblika podrške unutar odgojno-obrazovnih sustava. Za planiranje kurikula za rad s djecom s teškoćama nužna je i edukacija i suradnja nositelja odgojno-obrazovnog procesa i roditelja. U Sloveniji je utemeljena potpora u obliku mobilnih stručnih timova čija je podrška usmjerena upravo prema nositeljima odgojno-obrazovnog procesa koji su u neposrednom dodiru s učenicima. Uvođenje pedagoškog asistenta ili pomoćnika u nastavi učenicima s teškoćama postala je uobičajena praksa u hrvatskom obrazovnom sustavu. Ukoliko podrška učeniku nije dostatna u školi koju polazi, on u Sloveniji može polaziti tzv. specijalnu školu ili stručnu ustanovu koja je prostorno i kadrovski specijalizirana za pojedinu vrstu teškoća, a što je organizacijski podjednako Hrvatskim centrima za odgoj i obrazovanje koji su nadležnim zakonom okarakterizirani kao ustanove koje provode posebne kurikulume. Kako bi obrazovanje bilo omogućeno svim učenicima s teškoćama, u Sloveniji i Hrvatskoj je osiguran prijevoz za učenike s teškoćama bez obzira na udaljenost škole u koju se učenik s teškoćom upiše. Razlika je što u Sloveniji trošak snosi pripadajuća općina odnosno mjesto gdje učenik prebiva, a u Hrvatskoj općine i gradovi u tome ne sudjeluju. Hrvatska i Slovenija države su u kojima se zagovara inkluzivno obrazovanje, ali ono ima prostora za unapređivanje. Prema statističkim podacima vidljiv je godišnji porast broja učenika s teškoćama uključenih u ustanove koje provode redovite ili posebne kurikulume.

Ključne riječi: inkluzija, inkluzivno obrazovanje, djeca s teškoćama, odgojno-obrazovni sustav, potpora, Hrvatska, Slovenija, nacionalni okvirni kurikuli, mobilni stručni tim, asistent

Summary

Inclusion is a long-term and complex process that encourages the development of a society in which the differences of each person are accepted and respected. The attitude towards children with disabilities has changed throughout history. Children with disabilities were rejected, segregated from other children, which violated fundamental human rights and freedom. With the emergence of the social model of society and national documents that ensure fundamental human rights, the comprehensive picture of the relationship towards people with disabilities in society, and thus their position within the educational system, is improved. At the end of the 20th century, European countries, including Croatia and Slovenia, began to actively think about implementing inclusive education in the educational system at all levels, ensuring equal opportunities for children and students with disabilities to participate in the educational process in accordance with their possibilities. This paper presents the educational inclusion of Croatia and Slovenia and analyzes the support for students with disabilities within these two education systems. The national framework curricula represent the basis for creating an individualized curriculum for students with disabilities and contribute to the possibility of following special, adapted and regular programs, as well as other forms of support within the educational system. To plan a curriculum for working with children with disabilities, the education and cooperation of the educational process and parents is necessary. In Slovenia, support has been established in the form of mobile expert teams, whose support is directed precisely at those responsible for the educational process. The introduction of a pedagogical assistant for students with disabilities has become a common practice in the Croatian education system. If the support for the student is not sufficient in the school he attends, he can attend the special school or professional institution that is spatially and staff-specialized for a particular type of difficulty, and which is organizationally the same as Croatian education centers, which are characterized by the relevant law as institutions that implement special curricula. In order to make education possible for all students with disabilities, transportation for students with disabilities is provided in Slovenia and Croatia, regardless of the distance from the school where the student with disabilities enrolls. The difference is that in Slovenia the cost is borne by the municipality or the place where the student lives, while in Croatia do not participate. Croatia and Slovenia are countries where inclusive education is advocated, but it has room for improvement.

Keywords: inclusion, inclusive education, children with disabilities, educational system, support, Croatia, Slovenia, national framework curricula, mobile expert team, assistant

1. UVOD

Odgoj i obrazovanje snažni su društveni čimbenici u životu svakog pojedinca. Oni su prisutni od najranije dobi ljudskoga života i zahvaljujući njima, svaki pojedinac, tijekom vlastitog života, ima mogućnost ostvariti sve svoje potencijale. Prema Općoj deklaraciji o pravima čovjeka iz 1948. godine, u članku 26. navodi se da svatko ima pravo na obrazovanje koje mora barem na osnovnim i temeljitim stupnjevima biti besplatno (Opća deklaracija o ljudskim pravima, 1948).

Danas svjedočimo da se obrazovanju pridaje sve veća važnost, kako u svijetu, tako i u Hrvatskoj, ali i susjednim zemljama kao, primjerice, u Sloveniji (sve se češće u društvu koriste termini „cjeloživotno“ obrazovanje i „inkluzivno“ obrazovanje). Ovaj diplomski rad obuhvatit će upravo sustav inkluzivnog obrazovanja Republike Hrvatske i Republike Slovenije te postojeće razlike u istima.

Vratimo li se nekoliko stoljeća, pa čak i desetljeća unatrag, u pogledu obrazovanja, vidljiv je veliki pomak u obrazovanju djece koja imaju posebne edukacijske potrebe. Naime, do devetnaestog stoljeća, kako navode Daniels i Stafford (2003), skrb za osobe s posebnim potrebama bila je usmjerena na različite oblike njege u udaljenim, zatvorenim institucijama. Često je praksa bila da su djeca ostajala u obiteljskom domu gdje su za njih skrbili članovi obitelji te su takva djeca predstavljala teret za roditelje jer obitelji nisu imale gdje dobiti primjerene upute za rad sa djecom. Prema Igrić i suradnicima (2015) u devetnaestom i početkom dvadesetog stoljeća situacija u obrazovanju djece s teškoćama i dalje je pesimistična. Otvara se velik broj institucija za smještaj djece s teškoćama i osoba s invaliditetom te se takva djeca, kako se tada smatralo, ne mogu odgajati. Položaj djece s posebnim potrebama u odgoju i obrazovanju mijenjao se u svijetu te tako nije zaobišao ni države jugoistočne Europe na području bivše SFR Jugoslavije, među kojima su i Hrvatska i Slovenija.

Zahvaljujući socijalnom modelu odnosa društva prema osobama s teškoćama te Konvenciji UN-a o pravima djeteta iz 1989. godine, ali i Konvenciji UN-a o pravima osoba s invaliditetom iz 2006. godine, aktivno se počinje promišljati o odgoju i obrazovanju djece s posebnim potrebama odnosno djece s teškoćama i invaliditetom te o njihovim pravima u pogledu odgoja i obrazovanja. Devedesetih godina 20. stoljeća u naprednijim se društvima pojavila inkluzija, navode Igrić i sur. (2015).

“Obrazovna inkluzija podrazumijeva najhumaniji odnos prema osobi s različitošću u razredu, školi i životnoj zajednici, te osposobljenost i obrazovanost svih za prihvaćanje svake osobe jednako, bez obzira na različitost“ (Vican, 2013; str. 17). Inkluzija predstavlja ideal kojem obrazovne institucije teže, no nažalost, nikad nije u potpunosti ostvaren. Siromaštvo, neadekvatni uvjeti, neobrazovanost, nespremnost okoline na promjene i prilagodbe priječe put k potpunoj inkluziji koja predstavlja imperativ u ostvarenju prava djece s posebnim potrebama.

1.1. Odgojno-obrazovna inkluzija i socijalno uključivanje

Posljednjih četrdeset godina, u pogledu odgoja i obrazovanja, pokušava se odgovoriti na pitanje kako zadovoljiti individualne potrebe u učenju kod sve djece. Na to se pitanje nastoji naći odgovor pod pojmom inkluzivno obrazovanje, navode Igrić i sur. (2015). Obrazovna inkluzija podrazumijeva, ističe Bouillet (2010), uključivanje sve djece u sustav odgoja i obrazovanja koji provodi redovite i posebne nastavne programe, bez obzira na njihovo tjelesno i intelektualno, emocionalno, socijalno, jezično ili drugo stanje te pronalaženje odgovarajućih metoda poučavanja. U inkluzivnom obrazovanju prihvaća se dijete sa svim svojim (ne)mogućnostima, ali i potrebama te se teži razvoju njegovih sposobnosti, stjecanju znanja razvijanja vještina, stavova o prihvaćanju različitosti, solidarnosti te prihvaćanja u društvu (Vican i Karamatić, 2013). „Inkluzija ohrabruje i pomaže svakoj osobi s posebnim potrebama da preuzme potpunu odgovornost za svoje ponašanje, i učenje uz pomoć roditelja-skrbnika, učitelja i edukatora, što značajno utječe na međusobnu komunikaciju i suradnju po principu “svi za jednoga, jedan za sve“ navodi Teodorović (1995; prema Borić i Tomić, 2012, str. 77). Inkluzija obuhvaća cijelo društvo, počevši od nacionalnih dokumenata preko obrazovanja budućih sudionika u procesu odgoja i obrazovanja do neposrednog rada s djecom. Kako bi došlo do značajnijih pomaka u implementiranju inkluzije u sustave obrazovanja koji provode redovite i posebne programe, potrebno je promijeniti već ukorijenjene stavove društva, počevši od razvijanja inkluzivnih vrijednosti u odgojno - obrazovnim institucijama. Europska agencija za razvoj obrazovanja u području posebnih potreba istaknula je nekoliko temeljnih vrijednosti potrebnih za inkluzivno obrazovanje: vrednovanje različitosti učenika, podržavanje svih učenika, suradnja i kontinuirani osobni profesionalni razvoj (Bouillet i Bukvić, 2015). Samo uključivanje učenika s teškoćama u redovite razrede dovodi do integracije, no ne nužno i do inkluzije, koja treba biti krajnjim ciljem uključivanja učenika s teškoćama u razvoju u redovni sustav školovanja.

Socijalno uključivanje odnosi se na smještanje djece s teškoćama u razvoju zajedno s drugom zdravom djecom, gdje se dijete s teškoćama mora prilagoditi postojećem sustavu (Miloš i Vrbić, 2015), dok je za postizanje inkluzije potrebno osigurati kadrovske, materijalne i tehničke uvjete sve u cilju aktivnog sudjelovanja učenika s teškoćama u sustavu u kojem se prihvaćaju različitosti i zadovoljavaju sve potrebe svih učenika, prema Karamatić Brčić (2011). Socijalno uključivanje je preduvjet inkluzije, a inkluzija predstavlja „korak naprijed“ u postupku socijalnog uključivanja.

1.2. Povijest do inkluzivnog obrazovanja – modeli odnosa društva prema osobama s invaliditetom

U povijesti, prije afirmacije inkluzije i inkluzivnog obrazovanja, mijenjali su se različiti modeli odnosa društva prema osobama s invaliditetom. Osobama s invaliditetom često su se „lijepile“ pogrdne etikete te ih se ponajprije smatralo nekorisnima, kao „teret kojeg se trebalo riješiti“ (Bouillet, 2010, str. 14). Bouillet (2010) navodi da su Spartanci mogli likvidirati svoje dijete nakon što je utvrđena neka anomalija, u Ateni i Rimu dijete su mogli izložiti pokraj puta ili u šumi i čekati da ga netko uzme jer se vrijednost čovjeka mjerila socijalnom upotrebljivošću. Odrasle osobe i djeca s teškoćama, smatralo se, nisu spremna za rat, niti mogu biti aktivna u politici i ekonomiji, navode Brzoja i Zrilić (2013) i zbog takvog netolerantnog stava mnoge osobe s teškoćama bile su osuđene na smrt ili doživotnu robiju. Kod starih Hebreja takva praksa bila je zabranjena, no oni su svoje novorođeno invalidno dijete mogli prodati u roblje. Ovo je samo primjer kako se odnosilo prema osobama i djeci s invaliditetom u ono doba. Kasnije, u srednjem vijeku, takve prakse bilo je sve manje i to zahvaljujući kršćanskoj ideologiji koja propagira samilost prema slabima i nemoćnima, a na osobe s invaliditetom gleda kao žrtve. Takav model odnosa društva prema osobama s invaliditetom naziva se model milosrđa (Bouillet, 2010).

Doba humanizma i renesanse postalo je tolerantnije u vidu odnosa i stava prema osobama s invaliditetom. Sva pažnja usmjerena je na čovjeka, samim time i interes za osobe s invaliditetom i djece s teškoćama i njihov položaj u društvu postaje sve veći i zapaženiji. Mnoge istaknute osobe (najčešće mislioci) onog doba doprinijele su osvješćivanju problema djece s teškoćama i njihovog položaja u društvu i sustavu obrazovanja. Na njihovim se temeljima dalje izgrađuje stav društva prema osobama s teškoćama, ponajprije u razvijenim državama svijeta, kasnije i u ostatku svijeta (Brzoja i Zrilić, 2013).

Osim modela milosrđa, kao jednog od modela odnosa društva prema osobama s invaliditetom, u literaturi se pojavljuju i medicinski model, model deficita te na posljetku socijalni model kao jedan od suvremenih pristupa društva osobama s invaliditetom. Medicinski model prevladavao je 70-ih godina 20. stoljeća u društvu, a stavovi društva koja su zagovarala ovaj model odnosila su se prema invaliditetu kao prema osobnom problemu izazvanom bolešću, ozljedom ili zdravstvenim stanjem koje zahtijeva medicinsku njegu pruženu u obliku individualnog tretmana. Pritom se nastojalo potaknuti društveno prilagođavanje pojedinca i postići pozitivne promjene u njegovu ponašanju. Cilj medicinske rehabilitacije je prilagođavanje osobe okolini i usredotočenost na njezine nedostatke i ograničenja zbog kojih više ne može obavljati određene aktivnosti tako kako to obavljaju osobe bez oštećenja (Bouillet, 2019). Osnova medicinskog modela jest nedostatak ili teškoća pojedinca koja se pokušava ispraviti tj. „normalizirati“ kako bi se osoba mogla uklopiti u okolinu. Slijedom činjenica, osnivaju se mnoge specijalne službe koje pokušavaju otkloniti teškoću osoba s invaliditetom. Ako je nemoguće otkloniti teškoću osobe, ona se izdvaja iz obitelji i seli u ustanove na marginama zajednice (Brzoja i Zrilić, 2013).

Između sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća javlja se model deficita. Model deficita naglašava značenje, utvrđivanje i zadovoljavanje posebnih potreba osoba s teškoćama u razvoju. Dijagnostika je usmjerena prema onome što osoba ne može te, kao i medicinski model, polazi od pretpostavke da s osobom nešto nije u redu (Bouillet, 2019, str. 27). Još uvijek, i u modelu deficita, pojedinac je taj koji ima problem, a stručnjaci su tu da taj problem isprave kako bi se osoba mogla na taj način prilagoditi okolini. Usporedno s pojavom modela deficita, javlja se pokret integracije koji se odnosio na uključivanje djece s malim teškoćama u razvoju u redovni sustav odgoja i obrazovanja, ali samo na vremenski ograničene i kontrolirane aktivnosti, što opet ne podrazumijeva potpuno uključivanje i prihvaćanje djece s teškoćama (Brzoja i Zrilić, 2013).

Sedamdesetih godina 20. stoljeća pojavljuje se suvremeni pristup u odnosu društva prema osobama s teškoćama u razvijenim zemljama svijeta, a devedesetih godina 20. stoljeće u ostatku svijeta, tzv. socijalni model odnosa društva. Socijalnim modelom popravljaju se sveukupna slika odnosa društva prema osobama s invaliditetom, one postaju ravnopravni članovi društva te im se pruža mogućnost jednakog obrazovanja i obuke, što omogućuje da osobe s teškoćama maksimalno razviju svoje potencijale. Obrazovna izolacija u posebnim ustanovama postupno se zamjenjuje inkluzijom. (OECD, 2007, str.7)

Socijalni model polazi od pretpostavke da su položaj osoba i djece s teškoćama i njihova diskriminacija društveno uvjetovani te se kao osnovni problem naglašava odnos društva prema njima. Naime, oštećenje koje objektivno postoji ne treba negirati, međutim to oštećenje ne umanjuje vrijednost osobe kao ljudskog bića. To znači da nije teškoća ono što ih isključuje iz društva, već su to predrasude, neznanje i strahovi koji prevladavaju u društvu. Stoga socijalni model naglašava prava pojedinca, a rješenje vidi u restrukturiranju sustava (Brzoja i Zrilić, 2013, str. 144). Obuhvaća prvo na razumnu prilagodbu i učinkovite mjere potpore svima koji zbog svoga zdravstvenoga, razvojnoga, kulturnoga, socijalnoga, jezičnoga, obiteljskoga, vjerskoga, spolnoga ili drugog obilježja nisu ravnopravni s većinskom populacijom, pa bez te prilagodbe i potpore ne mogu ostvariti svoja ljudska prava, uključujući i pravo na obrazovanje (Bouillet, 2019, str. 29). Socijalni model osobe ne gleda kroz njihove nedostatke i ograničenja, već kroz njihove sposobnosti, interese, prava i potrebe i zahvaljujući njemu, vidljiv je veliki pomak u stavovima društva prema osobama s invaliditetom (Brzoja i Zrilić, 2013). Iako se u suvremenim društvima teži postizanju socijalnog modela odnosa prema osobama s teškoćama, on još uvijek nailazi na prepreke i otvara se pitanje hoće li se ikada implementirati u društvene zajednice u svom punom značenju.

1.3. Međunarodni i regionalni dokumenti koji osiguravaju prava djece na odgoj i obrazovanje

Pojavom socijalnog modela odnosa društva prema osobama s teškoćama, izgrađuje se svijest o urođenom ljudskom dostojanstvu i jedinstvenosti svake osobe što rezultira ulaganjem velikih napora u zaštitu ljudskih prava (Ćubelić, str. 453) „temeljenim na mnogobrojnim međunarodnim i regionalnim dokumentima Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe i Europske unije, poput povelja, deklaracija, konvencija, paktova i drugih obvezujućih međunarodnih pravnih akata“ (Bouillet, 2010, str. 16). „Nastojanja u dokumentima usmjerena su na uklanjanje negativnih posljedica društvenih razlika, na njihovo prihvaćanje te suprotstavljanje svakoj ideologiji koja, zbog tih razlika, diskriminira čovjeka kao ljudsko biće“ (Znaor, Janičar i Kiš – Glavaš, 2003., prema Bouillet, 2010).

Pravo na obrazovanje jedno je od temeljnih ljudskih prava i preduvjet je za ostvarenje drugih prava kao što su pravo na rad i sudjelovanje u političkom i društvenom životu, navodi Vuković (2020). Pravom na obrazovanje svakoj osobi daje se prilika da razvije svoje mogućnosti, da stekne „intelektualnu, duhovnu i društvenu samostalnost putem usvajanja znanja, vještina, vrijednosti i stavova“ (Vuković, 2020, str. 22).

Djeca s teškoćama imaju sva prava kao i ostala djeca. Zbog svojih posebnih potreba, dodatno su uloženi naponi kako bi se osiguralo ravnopravno sudjelovanje djece s teškoćama u procesu odgoja i obrazovanja. Neki od važnijih dokumenata koji osiguravaju prava djece s teškoćama (između ostalog i prava na odgoj i obrazovanje) su:

1. Deklaracija o ljudskim pravima (UN, 1948) u kojoj se naglašava pravo svih ljudi na edukaciju i participaciju u društvu
2. Konvencija o pravima djeteta (UN, 1989, objavljena 1991.)
3. Obrazovanje za sve: Svjetska konferencija o obrazovanju za sve Jomtien, Thailand (UNESCO, objavljeno 1991. i 1992.)
4. Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom (1975)
5. Jedinstvena politika rehabilitacije osoba s invaliditetom (Vijeće Europe, 1992; Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži). Definirani su uvjeti neophodni za uključivanje osoba s posebnim potrebama u redovan sustav odgoja i obrazovanja
6. Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s teškoćama (UN, objavljeno 1994)
7. Salamanca izjava o inkluzivnoj edukaciji (UNESCO, objavljena 1994., i u vidu konačnog izvješća 1995.)
8. Deklaracija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama (1992)
9. Povelja o pravima osoba s autizmom (1992)
10. Izjava Salamanca i Okvir za akciju (1994)
11. Delhijska deklaracija UN-a (1995)
12. Povelja temeljnih prava Europske unije (2000)
13. Konvencija ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom (2008)
14. Strateški okvir za europsku suradnju u području obrazovanja i osposobljavanja (2020)

Iako postoji čitav niz međunarodnih i regionalnih dokumenata, inkluziju ne mogu ostvariti zakoni sami po sebi. Ono što još podrazumijevamo inkluzivnim pristupom jest spremnost okoline na promjene i prilagodbe prema potrebama svih članova društva. Potrebna je, u tom slučaju, promjena „srca i stavova okoline“ kaže Skjorten (2001, prema Igrić i sur. 2015, str. 10). Takav pristup omogućuje djeci s teškoćama osjećaj pripadanja, svrhovitosti i zajedništva.

1.3.1. Zakonske regulative koje omogućuju uključivanje djece s posebnim potrebama u redovne škole u Republici Hrvatskoj

Inkluzivno obrazovanje u posljednjih 20 godina dominira u odgojno-obrazovnoj politici razvijenih zemalja (Rafferty i sur., 2010). Hrvatska obrazovna politika inkluzivna je te je usklađena s međunarodnim deklaracijama, konvencijama i poveljama koje su navedene u prethodnom poglavlju. Shodno tome, hrvatska obrazovna politika osigurava uključivanje učenika s teškoćama u redovni odgojno – obrazovni sustav. U Hrvatskoj je 1980. godine donesen Zakon o odgoju i obrazovanju koji omogućuje odgojno-obrazovno uključivanje djece s teškoćama u redovno školstvo. Kao nadogradnja postojećem Nacionalnom programu za poboljšanje kvalitete življenja osoba s invaliditetom usvojenim 1999. godine, Vlada Republike Hrvatske je 2003. donijela Nacionalnu strategiju jedinstvene politike za osobe s invaliditetom od 2003. do 2006. godine, a nakon toga i Nacionalnu strategiju izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. Cilj Nacionalne strategije je učiniti hrvatsko društvo što osjetljivijim za nužne promjene u korist izjednačavanja mogućnosti osoba s invaliditetom, te ostvariti uvjete za njihovo aktivno uključivanje i ravnopravno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu te sprječavanje diskriminacije i snaženje svih oblika društvene solidarnosti (Eurydice, 2022). Uz već navedene dokumente, kao ostali značajni dokumenti koji reguliraju odgoj i obrazovanje djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u Republici Hrvatskoj, ističu se, prema Eurydice (2022):

- Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe (2008; 2010);
- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju (1997; 2007; 2013; 2019;2022);
- Pravilnik o posebnim uvjetima i mjerilima ostvarivanja programa predškolskog odgoja (1997);
- Pravilnik o obrascima i sadržaju pedagoške dokumentacije i evidencije o djeci u dječjem vrtiću (2001);
- Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (2008; 2010);
- Državni pedagoški standard srednjoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (2008; 2010);
- Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika (1991);
- Pravilnik o srednjoškolskom obrazovanju darovitih učenika (1993);

- Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (2015);
- Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno-obrazovnoj skupini u osnovnoj školi (2009; 2010);
- Pravilnik o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima (2018; 2019; 2020);
- Zakon o odgoju i u obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2008; 2009; 2010; 2011; 2012; 2013; 2014; 2017; 2018; 2019; 2020);

1.3.2. Zakonske regulative koje omogućuju uključivanje djece s posebnim potrebama u redovne škole u Republici Sloveniji

„Odgoj i obrazovanje djece sa različitim poteškoćama u razvoju ima u Sloveniji tradiciju staru više od 170 godina“ (Munih 2018, str. 121). Reforma školskog sistema, koja je započela nakon donošenja prve Bijele knjige (Bela knjiga) o odgoju i obrazovanju 1995. godine donijela je značajne promjene u pogledu odgoja i obrazovanja djece s posebnim potrebama. Bijela knjiga predstavlja prvu i temeljnu podlogu za razvoj inkluzivne prakse u Sloveniji u kojoj je istaknuto da država mora pružiti više mogućnosti za djecu s posebnim potrebama, a ponajviše njihovu potpunu integraciju i obrazovanje u redovnom sustavu obrazovanja. Uz Bijelu knjigu, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i sport Republike Slovenije izdalo je Zakon o osnovnoj školi (Zakon o osnovni šoli) 1996. godine koji je odredio ciljeve na kojima se zasnivala integracija djece s posebnim potrebama u osnovne škole. Zatim Ministarstvo donosi Zakon o organizaciji i financiranju odgoja i obrazovanja Republike Slovenije (Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja) 1996. godine i Zakon o usmjeravanju djece sa posebnim potrebama (Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami) 2000. godine koji je i danas temeljni zakon prema kojem se djeca s posebnim potrebama usmjeravaju u redovne sustave odgoja i obrazovanja što znači da se specifične potrebe djece s teškoćama najprije identificiraju prema propisanom postupku, a zatim se djeci nude prilagodbe i pomoć u vidu redovitih i posebnim programa u ustanovama odgoja i obrazovanja (Eurydice, 2022).

Uz već navedene dokumente, kao ostali značajni dokumenti koji reguliraju odgoj i obrazovanje djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u Republici Sloveniji, ističu se, prema Eurydice (2022):

- Pravilnik o dodatnoj stručnoj i tjelesnoj pomoći djeci s posebnim potrebama (2013; 2021);
- Pravilnik o kriterijima i metodologiji za određivanje visine sredstava za materijalne troškove u ustanovama za odgoj i obrazovanje djece i maloljetnika s posebnim potrebama (2017; 2020; 2021);
- Pravilnik o normativima i standardima za izvođenje odgojno-obrazovnih programa za djecu s posebnim potrebama [Pravilnik o normativima i standardima za izvođenje odgojno-obrazovnih programa za djecu s posebnim potrebama] (2007; 2008, 2011; 2014; 2015; 2017; 2018; 2021);
- Pravilnik o organizaciji i načinu rada povjerenstava za usmjeravanje djece s posebnim potrebama [Pravilnik o organizaciji i načinu rada povjerenstava za smještaj djece s posebnim potrebama] (2013);
- Pravilnik o organizaciji i naknadi troškova prijevoza za prijevoz djece i adolescenata s posebnim potrebama (Pravilnik o organizaciji prijevoza i naknadi troškova za djecu i mlade s posebnim potrebama) (2019; 2021);
- Pravilnik o osnovnom obrazovanju učenika s posebnim potrebama kod kuće [Pravilnik o kućnom osnovnom obrazovanju djece s posebnim potrebama] (2016);
- Zakon o intervenciji za djecu i adolescente s emocionalnim i bihevioralnim poremećajima u odgoju i obrazovanju (2020);
- Zakon o cjelovitom ranom liječenju djece predškolske dobi s posebnim potrebama (2017);

Iako darovita djeca spadaju također u skupinu djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama, u ovom diplomskom radu naglasak će biti stavljen na djecu s teškoćama, zbog njihove mnogobrojnosti u odnosu na darovitu djecu, i njihovom položaju u sustavu inkluzivnog obrazovanja Hrvatske i Slovenije. Cilj rada je analizirati programsku i profesionalnu potporu djeci s teškoćama unutar inkluzivnog obrazovanja Hrvatske i Slovenije te utvrditi postoje li sličnosti i razlike unutar ta dva sustava inkluzivnog obrazovanja i koje su sličnosti i razlike, ukoliko postoje. Inkluzivno obrazovanje Hrvatske i Slovenije osnaženo je nizom zakonskih akata te će se provesti i njihova analiza unutar ta dva obrazovna sustava.

2. OBRAZOVNI SUSTAV REPUBLIKE HRVATSKE

Sustav obrazovanja u Republici Hrvatskoj sastoji se od (Ministarstvo znanosti i obrazovanja [MZO], 2022):

- Ranog predškolskog odgoja i obrazovanja
- Osnovnog obrazovanja
- Srednjeg obrazovanja
- Visokog obrazovanja

„Rani i predškolski odgoj i obrazovanje u Republici Hrvatskoj obuhvaća odgoj, obrazovanje i skrb o djeci predškolske dobi, a ostvaruje se programima odgoja, obrazovanja, zdravstvene zaštite, prehrane i socijalne skrbi za djecu od šest mjeseci do polaska u školu“ (MZO, 2022). Prema Eurydice (2021/2022), djeca od 6 mjeseci do 3 godine polaze program „jaslice“, dok starija djeca polaze „dječji vrtić“. Program predškole, kao posljednje godine predškolskog odgoja, obavezan je za svu djecu.

Osnovno obrazovanje odnosi se na osnovno i niže srednje obrazovanje, prema Eurydice (2021/2022). Ono je obavezno i besplatno za svu djecu od šeste (sedme) do petnaeste godine života, a za učenike s višestrukim teškoćama u razvoju do 21. godine života [MZO, 2022]. Predstavlja jedinstveni strukturni sustav kojeg provodi mreža osnovnih škola. Traje 8 godina. Prema Zakonu o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, ističe se slijedeće: „Kvalifikacija koja se stječe završetkom osnovnog obrazovanja temelj je za vertikalnu i horizontalnu prohodnost u sustavu odgoja i obrazovanja i cjeloživotno učenje u Republici Hrvatskoj.“ (Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, čl.4.a, st. 1., NN 20/21).

Srednje obrazovanje odnosno više srednje obrazovanje počinje u dobi od 15 godina i traje između 2 i 5 godina. Provodi ga mreža srednjih škola u obliku:

1. Četverogodišnjeg općeg programa („gimnazija“)
2. Četverogodišnjeg/petogodišnjeg strukovnog programa
3. Trogodišnjeg strukovnog programa
4. Dvogodišnjeg strukovnog programa za pomoćna zanimanja

Nakon općeg gimnazijskog programa obavezno je polaganje državne mature kao uvjet za nastavak visokoškolskog obrazovanja. Nakon ostalih srednjoškolskih programa polaže se stručni, završni ispit koji je uvjet za zapošljavanje u struci (Eurydice, 2021/2022, [MZO], 2022).

Prema Zakonu o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, ističe se slijedeće:

„Kvalifikacije koje se stječu strukovnim obrazovanjem potvrđuju posjedovanje temeljnih i strukovnih kompetencija za dobivanje kvalifikacija koje omogućuju obavljanje zanimanja i daljnje obrazovanje, osposobljenost za život i rad u promjenjivom društveno-kulturnom kontekstu prema zahtjevima tržišnog gospodarstva, suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija i znanstvenih spoznaja i dostignuća te u skladu s društvenim potrebama i cjeloživotno učenje, a u funkciji osobnog razvoja te gospodarskog i općeg razvoja društva.“ (Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, čl.4.a, st. 2., NN 20/21)

„Kvalifikacije koje se stječu umjetničkim obrazovanjem potvrđuju posjedovanje znanja, vještina i sposobnosti u različitim umjetničkim područjima unutar kojih se razvija kreativni potencijal pojedinca, osposobljenost za život i rad u promjenjivom društveno-kulturnom kontekstu prema zahtjevima tržišnog gospodarstva, suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija i znanstvenih spoznaja i dostignuća te u skladu s društvenim potrebama i stvara temelj za cjeloživotno učenje u funkciji osobnog razvoja te gospodarskog i općeg razvoja društva.“ (Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, čl.4.a, st. 3., NN 20/21)

„Kvalifikacije koje se stječu gimnazijskim obrazovanjem potvrđuju posjedovanje temeljnih (općeobrazovnih) i stručnih kompetencija, osposobljenost za život i rad u promjenjivom društveno-kulturnom kontekstu prema zahtjevima tržišnog gospodarstva, suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija i znanstvenih spoznaja i dostignuća te u skladu s društvenim potrebama i osposobljenost za cjeloživotno učenje“ (Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, čl.4.a, st. 4., NN 20/21)

Djelatnost visokog obrazovanja obavljaju visoka učilišta. Visoka učilišta su sveučilišta i umjetnička akademija u njegovu sastavu, veleučilišta i visoke škole. Sveučilišta, fakulteti i umjetnička akademija obavljaju djelatnost visokog obrazovanja, znanstvene, stručne, umjetničke i druge djelatnosti u skladu sa zakonom. Visoka učilišta izvode sveučilišne studije, a mogu organizirati i izvoditi i stručne studije. Sveučilišta nude preddiplomski, diplomski i poslijediplomski studij. Veleučilišta i visoke škole nude stručne prvostupničke i strukovne master programe, a mogu obavljati stručnu, znanstvenu i umjetničku djelatnost. Stručni studij omogućuje studentima razinu znanja i vještina za obavljanje stručnih zanimanja, a obuhvaća kratki stručni studij, preddiplomski stručni studij i specijalistički diplomski stručni studij (MZO, 2022).

„Kvalifikacije koje se stječu završetkom stručnih studija potvrđuju primjerenu razinu znanja i vještina koje omogućavaju obavljanje zanimanja i osposobljenost za neposredno uključivanje u radni proces te život i rad u promjenjivom društveno-kulturnom kontekstu prema zahtjevima tržišnog gospodarstva, suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija i znanstvenih spoznaja i dostignuća te u skladu s društvenim potrebama i cjeloživotno učenje.“ (Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, čl.4.a, st. 5., NN 20/21)

„Kvalifikacije koje se stječu završetkom sveučilišnih studija potvrđuju osposobljenost za obavljanje poslova u područjima znanosti, umjetnosti i visokog obrazovanja, u poslovnom svijetu, javnom sektoru i društvu općenito te za razvoj i primjenu znanstvenih, umjetničkih i stručnih dostignuća, osposobljenost za život i rad u promjenjivom društveno-kulturnom kontekstu prema zahtjevima tržišnog gospodarstva, suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija i znanstvenih spoznaja i dostignuća te u skladu s društvenim potrebama i osposobljenost za cjeloživotno učenje.“ (Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, čl.4.a, st. 6., NN 20/21)

2.1. Djeca i učenici s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u obrazovnom sustavu Republike Hrvatske

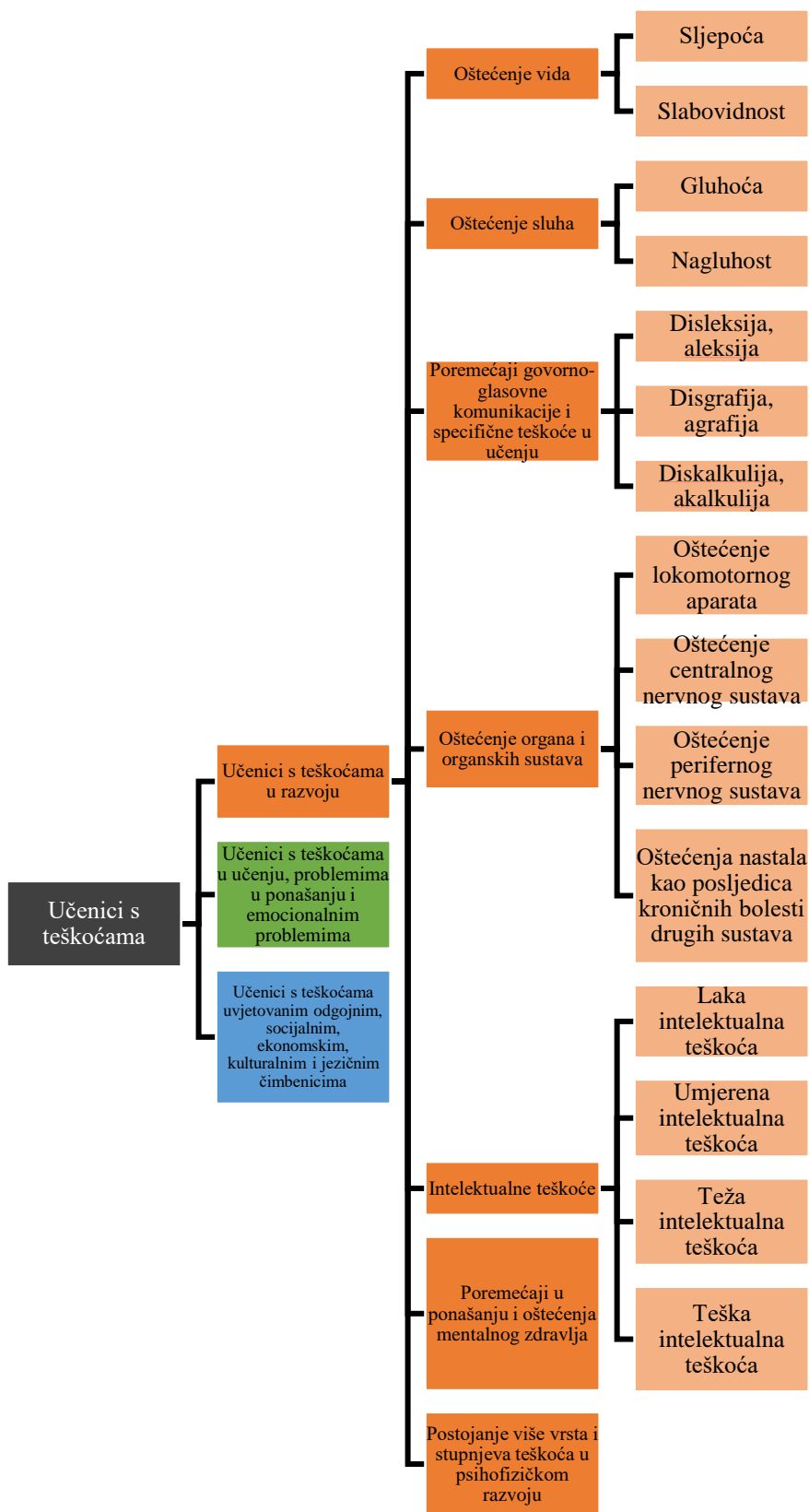
„Dijete s posebnim potrebama je svako ono dijete koje se razlikuje od prosječnog djeteta u određenoj društvenoj i kulturnoj zajednici u: senzornim, komunikacijskim, intelektualnim sposobnostima, socijalnom ponašanju i emocionalnom doživljavanju te tjelesnim osobinama“ (Vizek-Vidović i sur. 2014). Djeca i učenici s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama iznadprosječni su ili ispodprosječni u gore navedenim osobinama. Vizek – Vidović i sur. (2014) navode kako razlike djece s posebnim potrebama u odnosu na ostalu djecu, moraju biti takve da traže dodatan obrazovni napor, odnosno poseban pristup kako bi dijete moglo u potpunosti ostvariti i razviti svoje sposobnosti i vještine. Prepoznavanje teškoće u ranijoj dobi može pomoći u razumijevanju djeteta i njegovih posebnih potreba. Djeca s posebnim odgojni-obrazovnim potrebama uključena u predškolski odgojno-obrazovni sustav su (Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe (NN 63/2008):

- djeca s teškoćama
- darovita djeca

Djeca s teškoćama su, prema DZS (NN 63/2008): djeca s oštećenjem vida, djeca s oštećenjem sluha, djeca s poremećajima govorno-glasovne komunikacije, djeca s poremećajima u osobnosti uvjetovanim organskim čimbenicima ili psihozom, djeca s poremećajima u ponašanju, djeca s motoričkim oštećenjima, djeca sniženih intelektualnih mogućnosti, djeca s autizmom, djeca s višestrukim teškoćama, djeca sa zdravstvenim teškoćama i neurološkim oštećenjima (pr. dijabetes, astma, bolesti srca, alergije, epilepsija i sl.)

Prema Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2008), učenici s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama uključeni u osnovnoškolski i srednjoškolski odgojno-obrazovni sustav, prikazani u Shemi 1 su:

- učenici s teškoćama
- daroviti učenici

Slika 1. Shematski prikaz podjele učenika s teškoćama prema vrsti i stupnju teškoće. Izvor: izrada autorice, prema Pravilniku o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju NN 87/08 (NN 24/2015)

2.2. Uključenje djece i učenika s teškoćama u ustanove koje provode redovite ili posebne nastavne programe/ kurikulume

Preduvjet uključivanja djece i učenika podrazumijeva rano otkrivanje te dijagnostiku odnosno utvrđivanje vrste i stupnja teškoće u razvoju. Utvrđivanjem vrste i stupnja teškoće slijedi uključenje djece i učenika u primjereni program odgoja i obrazovanja. Dječji vrtići, osnovne i srednje škole ustanove su u kojima se ostvaruje odgoj i obrazovanje djece i učenika s teškoćama u razvoju. Te su ustanove registrirane u djelatnosti prosvjete, socijalne skrbi i zdravstva, a djeluju kao redovite ili posebne ustanove, s redovitim i posebnim nastavnim programima/kurikulima odgoja i obrazovanja (Projekt hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće).

2.2.1. Predškolski odgoj i naobrazba djece s teškoćama

Djeca s teškoćama uključuju se u redoviti program ili program javnih potreba predškolskog odgoja i naobrazbe. Programi za djecu s teškoćama provode se s djecom u dobi od šest mjeseci sve do polaska u školu. Djeca s teškoćama se u redoviti predškolski odgoj uključuju u:

- odgojno – obrazovne skupine s redovitim programom
- odgojno-obrazovne skupine s posebnim programom

U odgojno-obrazovne skupine predškolskog odgoja uključuju se djeca s lakšim i težim teškoćama, a obzirom na stupanj i vrstu teškoće određuje se program kojeg će dijete polaziti. Predškolske programe za djecu s teškoćama u dječjim vrtićima i u posebnim ustanovama izvode odgojitelji i stručnjaci edukacijsko-rehabilitacijskog profila raznih usmjerenja u suradnji s drugim članovima stručnog tima (Eurydice, 2022).

Prema podacima Državnog pedagoškog standarda predškolskog odgoja i naobrazbe (NN 63/2008) „lakšim teškoćama djece smatraju se: slabovidnost, naglušnost, otežana glasovno-govorna komunikacija, promjene u osobnosti djeteta uvjetovane organskim čimbenicima ili psihozom, poremećaji u ponašanju i neurotske smetnje (agresivnost, hipermotoričnost, poremećaji hranjenja, enureza, enkompreza, respiratorne afektivne krize), motorička oštećenja (djelomična pokretljivost bez pomoći druge osobe), laka mentalna retardacija“. ([DPS], (NN 63/2008) para. 4)

Prema podacima Državnog pedagoškog standarda predškolskog odgoja i naobrazbe (NN 63/2008) „težim teškoćama djece smatraju se: sljepoća, gluhoća, potpuni izostanak

govorne komunikacije, motorička oštećenja (mogućnost kretanja uz obveznu pomoć druge osobe ili elektromotornog pomagala), djeca značajno sniženih intelektualnih sposobnosti, autizam, višestruke teškoće (bilo koja kombinacija navedenih težih teškoća, međusobne kombinacije lakših teškoća ili bilo koja lakša teškoća u kombinaciji s lakom mentalno retardacijom).“ ([DPS], (NN 63/2008) para. 4)

U odgojno-obrazovne skupine s redovitim programom uključuju se djeca s oštećenjima koja uvjetuju blaže izražene teškoće u razvoju, navode Pinoza i sur. (1984), a uz osiguranje potrebnih specifičnih uvjeta mogu svladati osnove programa s ostalom djecom u skupini, uz uvjet da nemaju dodatnih teškoća uz osnovnu teškoću, prema [DPS] (NN 63/2008). U redovite programe uključuju se i djeca s težim teškoćama pod uvjetom nedovoljnog broja djece za ustroj odgojno-obrazovne skupine s posebnim programom, primjerice, navode Pinoza i sur. (1984) da su teška oštećenja vida u predškolskoj dobi vrlo rijetka te da će se uključivanjem u istu generacijsku odgojnu grupu prema mjestu stanovanja rijetko pojaviti više od jednog do dva djeteta s teškim oštećenjem vida, stoga se takvo jedno slijepo dijete može uključiti u jednu odgojnu grupu s redovitim programom. Broj djece s teškoćama u odgojno-obrazovnoj skupini u redovitom programu ovisi o dobi djeteta i broju djece s teškoćama uključenih u odgojnu grupu. Primjerice, u odgojnu grupu može se uključiti samo jedno dijete s lakšim teškoćama, a broj djece u skupini smanjuje se za dvoje djece, u odgojnu grupu može se uključiti samo jedno dijete s većim ili kombiniranim teškoćama ako nema dovoljno djece za uspostavljanjem odgojne skupine s posebnim programom, broj djece smanjuje se tada za četvero, prema Eurydice (2022).

U odgojno-obrazovne skupine s posebnim programom uključuju se djeca s oštećenjima koja manifestiraju jače izražene smetnje u razvoju (Pinoza i sur., 1984). Prilikom osnivanja posebne odgojne grupe treba se voditi principom da u grupu uđu djeca kod kojih je dominantno istovrsno oštećenje. Broj djece u takvim grupama može varirati ovisno o dobi i prema pojedinim vrstama oštećenja, primjerice, „za djecu s istom vrstom teškoće u odgojno-obrazovnu skupinu djece u dobi od 1 do 2 godine može se uključiti najviše 3 djeteta, od 2 do 4 godine može se uključiti najviše 5 djece, od 3 do 7 godina može se uključiti najviše 5 djece, od 4 do 7 godina može se uključiti najviše 7 djece. Za djecu s autizmom, djecu različite dobi i djecu s različitom vrstom teškoće u odgojno-obrazovnu skupinu djece u dobi: od 1 do 2 godine može se uključiti najviše 2 djeteta, od 2 do 5 godina može se uključiti najviše 3 djeteta, od 3 do 7 godina može se uključiti najviše 3 djeteta, od 6 do 7 godina može se uključiti najviše 4 djeteta“ (Eurydice, 2022).

Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju utvrđeno je da djeca s teškoćama u razvoju imaju prednost pri upisu u dječje vrtiće koji su u vlasništvu jedinice lokalne i područne samouprave ili u državnom vlasništvu (Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, NN 57/22, čl. 20). O upisu djece s teškoćama u razvoju odlučuje komisija na temelju dokumentacije i procjene stručnog tima o psihofizičkom statusu i potrebama djeteta za odgovarajućim programom. Roditelj dječjem vrtiću obavezno dostavlja nalaz i mišljenje tijela vještačenja ili rješenja o postojanju teškoće u razvoju djeteta uz obvezu odazivanja na poziv dječjeg vrtića radi davanja mišljenja stručnog tima o postojanju uvjeta za integraciju djeteta u redovite programe (Eurydice, 2022).

2.2.2. Odgoj i obrazovanje učenika s teškoćama u razvoju u osnovnoj i srednjoj školi

Integracijom učenika s teškoćama u redovite osnovne i srednje škole, naglasak se stavlja na potrebnu potporu učenicima s teškoćama u odgojno-obrazovnom procesu. Prema Eurydice (2022) tri su vrste potpore učenicima s teškoćama: profesionalna potpora, programska potpora i materijalna potpora. Profesionalna potpora uključuje učitelje/nastavnike, stručne suradnike, suradnike u odgojno-obrazovnom radu, savjetnike agencija mjerodavnih za odgoj i obrazovanje i praćenje provedbe, pomoćnike u nastavi, prevoditelje znakovnog jezika te mobilne stručne timove (Igrić i sur. 2015). Programska potpora odnosi se na primjereni program školovanja, dopunsku nastavu, produženi stručni postupak, nastavu u kući ili zdravstvenoj ustanovi, rehabilitacijske programe. Materijalna potpora uključuje prostornu prilagodbu, prilagodbu udžbenika, prilagodbu prijevoza, specifična didaktička sredstva i pomagala. Pravilnikom o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama (NN/15), odnosno Pravilnikom o srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama (NN/15) utvrđuju se vrste primjerenih programa u osnovnim i srednjim školama te vrste primjerenih oblika potpore u odgoju i obrazovanju koje ostvaruje učenik s teškoćama. Integracija učenika s teškoćama može biti potpuna i djelomična. Potpuna integracija se ostvaruje uključivanjem učenika s lakšim teškoćama u redoviti razredni odjel osnovne odnosno srednje škole, a djelomična odgojno-obrazovna integracija ostvaruje se za učenike s lakom mentalnom retardacijom. Učenici u posebnoj odgojno-obrazovnoj skupini savladavaju dijelove nastavnog programa – obrazovne predmete po posebnom programu, a u matičnom razrednom odjelu savladavaju preostali program koji uključuje odgojne predmete po redovnom programu, ali uz individualizaciju (Eurydice, 2022).

Primjereni oblik školovanja za učenike s teškoćama određuje stručno povjerenstvo u skladu s propisanim Pravilnikom o postupku utvrđivanja psihofizičkog stanja djeteta te sastavu stručnih povjerenstava (NN 67/14) pri upisu u školu ili tijekom školovanja. Prema čl 3. Pravilnika o osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju učenika s teškoćama u obrazovanju (NN/2015) primjereni program odgoja i obrazovanja nastavni je plan i program i/ili kurikulum koji učeniku s teškoćama omogućuje napredovanje pritom poštujući specifičnost utvrđene teškoće učenika, specifičnosti njegova funkcioniranja i njegove odgojno-obrazovne potrebe. Primjereni programi odgoja i obrazovanja tijekom školovanja učenika su:

- Redoviti program uz individualizirane postupke
- Redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke
- Posebni program uz individualizirane postupke
- Posebni program za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnog života i rada uz individualizirane postupke

Redoviti program uz individualizirane postupke

„Redoviti program uz individualizirane postupke određuje se učenicima koji s obzirom na vrstu teškoće mogu svladati redoviti nastavni plan i program bez sadržajnog ograničavanja, ali su im zbog specifičnosti u funkcioniranju potrebni individualizirani postupci u radu“ (čl. 5. Pravilnika o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s poteškoćama u razvoju, 2015, str. 4). Oblici potpore su različiti, a Velki i Romstein (2015) definiraju oblike potpore u odnosu na sljedeće karakteristike učenika:

1. Samostalnost učenika (stupnjevito pružanje pomoći i podrške pri rješavanju zadataka te u rukovanju geometrijskim priborom);
2. Vrijeme rada (predviđanje produljenog vremena za rješavanje zadataka, pogotovo kod pisanih provjera);
3. Metode rada (prilagođavanje djetetovim sposobnostima i mogućnostima);
4. Provjeravanje vještina, znanja i sposobnosti učenika (pojedinačno zadavanje zadataka, odabir tipova zadataka prema načelu lakši – teži – lakši, češće vježbanje i ponavljanje);
5. Praćenje i vrjednovanje postignuća učenika (usmena ili pisana provjera, ovisno o tome što je djetetu lakše, češće provjere znanja u kraćim vremenskim razmacima i s manjim brojem zadataka i pitanja);
6. Aktivnost učenika (češće promjene aktivnosti, dinamičnost, uključivanje učenika na način da mu se fizički približe modeli, makete i sl.)

Individualizirani postupci mogu biti iz jednog, više ili svih predmeta. Redoviti program uz individualizirane postupke u pravilu se provodi u redovitome razredu gdje ga provode učitelji, a izrađuju ga učitelji u suradnji sa stručnim suradnicima škole. Program se može provoditi i u posebnom razrednom odjelu kada su učeniku s obzirom na vrstu i stupanj teškoće potrebni posebni uvjeti obrazovanja (čl. 5. Pravilnika o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s poteškoćama u razvoju, 2015, str. 4).

Redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke

Redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke ili prilagođeni program određuje se učenicima koji s obzirom na vrstu teškoće ne mogu svladati nastavni plan i program bez sadržajnog ograničenja (Velki i Romstein, 2015). Nastavni plan i program se u tom slučaju prilagođava sadržajno i metodički. To se odnosi na smanjivanje intenziteta i ekstenziteta pri izboru nastavnih sadržaja koji su obogaćeni određenim metodama, sredstvima i pomagalicama i to do očekivane najniže razine usvojenosti obrazovnih postignuća redovitog programa. Sadržaj mora biti prilagođen djetetovim sposobnostima, a program se izrađuje za sve predmete u kojima učenik manifestira teškoće (Zrilić, 2011). Program se izrađuje na temelju timске procjene učenikova predznanja, sposobnosti i potencijala, ali i interesa i potreba, a prije same izrade potrebno je provjeriti razinu usvojenoga znanja učenika (Guberina-Abramović, 2004).

Posebni program uz individualizirane postupke

Prema Pravilniku o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s poteškoćama u razvoju (čl. 8 NN 24/2015) posebni program uz individualizirane postupke je posebno strukturirani sadržaj nastavnih planova i programa/kurikuluma izrađen prema mogućnostima i sposobnostima učenika. On se određuje učenicima koji zbog određene vrste teškoće ne mogu svladati redovni program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke. Ukoliko učenik posebni program savladava samo iz pojedinih predmeta, ostale predmete usvaja po redovitome programu uz individualizirane postupke ili redovitome programu uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke. Posebni se program uz individualizirane postupke iz svih predmeta provodi u posebnim razrednim odjelima škole, a provodi ga stručnjak edukacijski rehabilitator i učitelj. Iznimno se program može izvoditi i u redovitom razrednom odjeljenju škole samo ako na području jedinice lokalne samouprave nije ustrojen posebni razredni odjel. Takav program u redovitom razrednom odjeljenju provodi učitelj uz potporu stručnih suradnika škole i/ili stručnog tima (Velki i Romstein, 2015).

Posebni program za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnog života i rada uz individualizirane postupke

Posebni program za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnog života i rada uz individualizirane postupke provodi se u odgojno-obrazovnoj skupini kao obvezno osnovno obrazovanje učenika s višestrukim teškoćama u razvoju koji se s obzirom na njihove funkcionalne sposobnosti mogu osposobiti za najjednostavnije aktivnosti svakodnevnoga života i rada. Provodi se od 7. do 21. godine života, a odnosi se na one učenike koji nakon završenog osnovnog obrazovanja po posebnom programu uz individualizirane postupke nisu u mogućnosti ili ne žele nastaviti srednjoškolsko obrazovanje za stjecanje zanimanja. (Velki i Romstein, 2015). Učenik može nastaviti obrazovanje na temelju mišljenja Zavoda za zapošljavanje, u programu stjecanja kompetencija u svakodnevnim aktivnostima i rada uz individualizirane postupke, najdulje do 21. godine života (Eurydice, 2022).

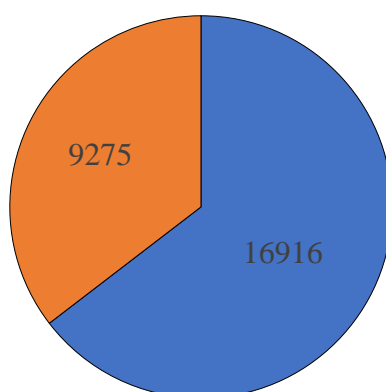
2.2.3. Statistika integrirane djece u redovite odgojno – obrazovne skupine i posebne odgojno – obrazovne skupine u Republici Hrvatskoj

Prema statističkim podacima Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, u školskoj godini 2021./2022. ukupan broj učenika s teškoćama u osnovnim školama bio je 26 191 od ukupno 313 327 upisanih učenika u osnovnoškolske programe u redovne ili posebne ustanove odgoja i obrazovanja. Taj broj čini 6,97 % ukupnog broja učenika zastupljenih unutar osnovnoškolskog programa školske godine 2021./2022 (MZO, Školski e-Rudnik).

Dijagram 1. Ukupan broj upisanih učenika u osnovnoškolski program u školskoj godini 2021./2022., izrada autorice, prema ŠeR - Školski e-Rudnik

Učenici s teškoćama u osnovnoškolskom programu u školskoj godini 2021./2022. podijeljeni prema spolu

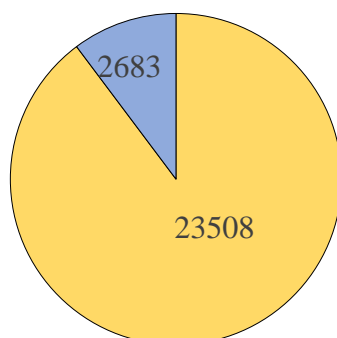

■ Učenici s teškoćama   ■ Učenice s teškoćama

Dijagram 2. Broj učenika s teškoćama u osnovnoškolskom programu prema spolu, izrada autorice, prema ŠeR - Školski e-Rudnik

Od 25 586 učenika s teškoćama 16 916 je muških osoba, a 9 275 je ženskih osoba. Ova velika razlika među spolovima broja učenika s teškoćama otvara prostor za nova istraživanja na tom području.

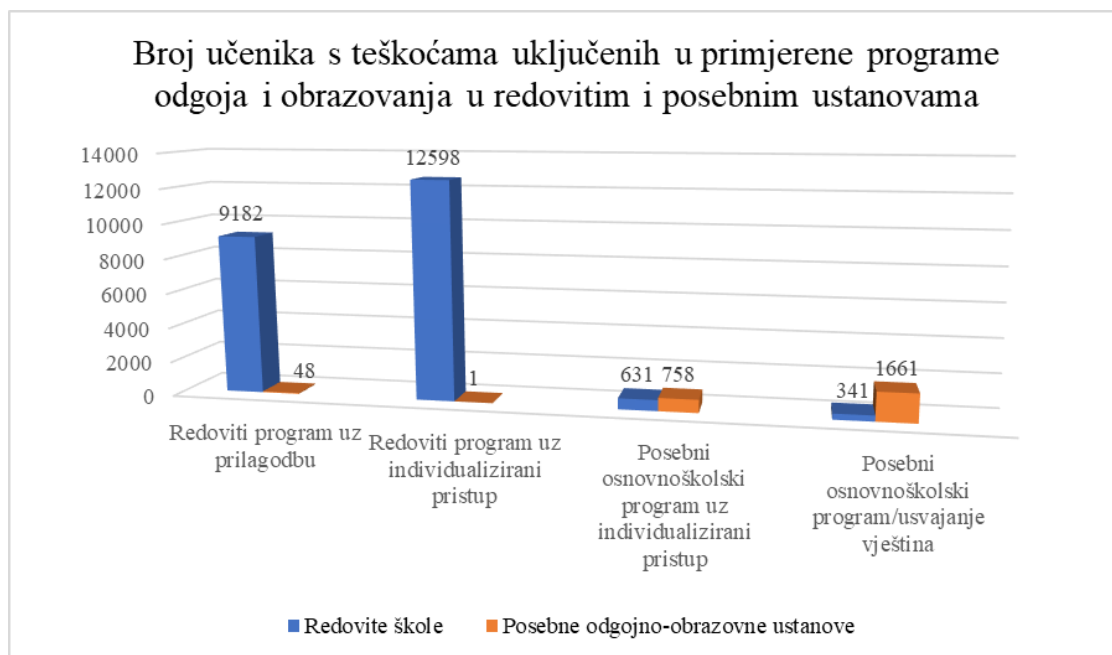
Učenici s teškoćama uključeni u redovite i posebne ustanove odgoja i obrazovanja

■ Redovite osnovnoškolske ustanove odgoja i obrazovanja
■ Posebne osnovnoškolske ustanove odgoja i obrazovanja

Dijagram 3. Ukupan broj učenika uključen u redovite i posebne odgojno-obrazovne ustanove, izrada autorice, prema ŠeR - Školski e-Rudnik

U redovite osnovne škole integrirano je 23 508 učenika, dok je u sustavu Ministarstva znanosti i obrazovanja evidentirano 19 osnovnoškolskih posebnih ustanova odgoja i obrazovanja u kojima se nastava u školskoj godini 2021./2022. ostvarivala po posebnim programima za djecu s teškoćama u koje su uključena 2 683 učenika u sustavu osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja u dobi do 21 godine.

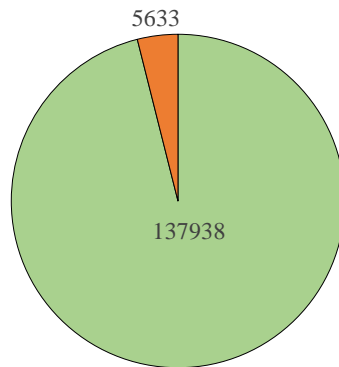

Dijagram 4. Ukupan broj učenika uključenih u primjerene programe u redovitim i posebnim odgojno-obrazovnim ustanovama, izrada autorice, prema ŠeR - Školski e-Rudnik

Uz potpunu integraciju u osnovnim školama s redovitim nastavnim planom i programom ostvarivala se i djelomična integracija učenika sukladno članku 7. Pravilnika o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju, koji realizira stručnjak edukacijsko-rehabilitacijskog profila u posebnome razrednom odjelu. U osnovnim školama u školskoj godini 2021./2022. u navedeni oblik školovanja bila su uključena 677 učenika. Osim navedenih programa učenici su integrirani i u redoviti osnovnoškolski program u posebnim uvjetima i to 215 učenika s teškoćama i u redoviti osnovnoškolski program u manjim razredima ukupno 78 učenika s teškoćama.

U školskoj godini 2021./2022. ukupan broj učenika s teškoćama u srednjim školama i posebnim ustanovama odgoja i obrazovanja bio je 5633 od ukupno 143 571 upisanih učenika u srednjoškolske programe, što čini 3,92 % od ukupnog broja učenika.

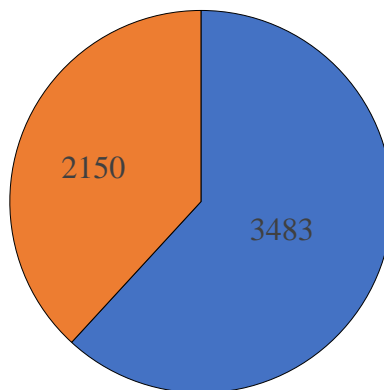
Ukupan broj upisanih učenika u srednjoškolski program u školskoj godini 2021./2022.

- Učenici unutar srednjoškolskog programa
- Učenici s teškoćama unutar srednjoškolskog programa

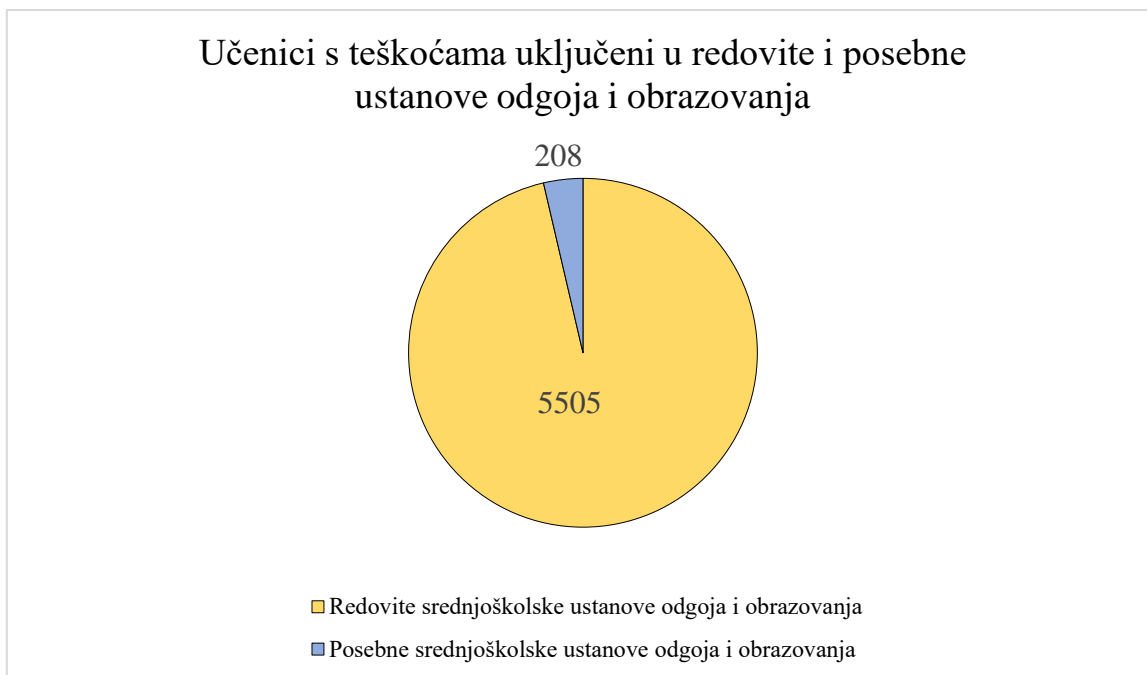
Dijagram 5. Ukupan broj upisanih učenika u osnovnoškolski program u školskoj godini 2021./2022., izrada autorice, prema ŠeR - Školski e-Rudnik

Učenici s teškoćama u srednjoškolskom programu u školskoj godini 2021./2022. podijeljeni prema spolu

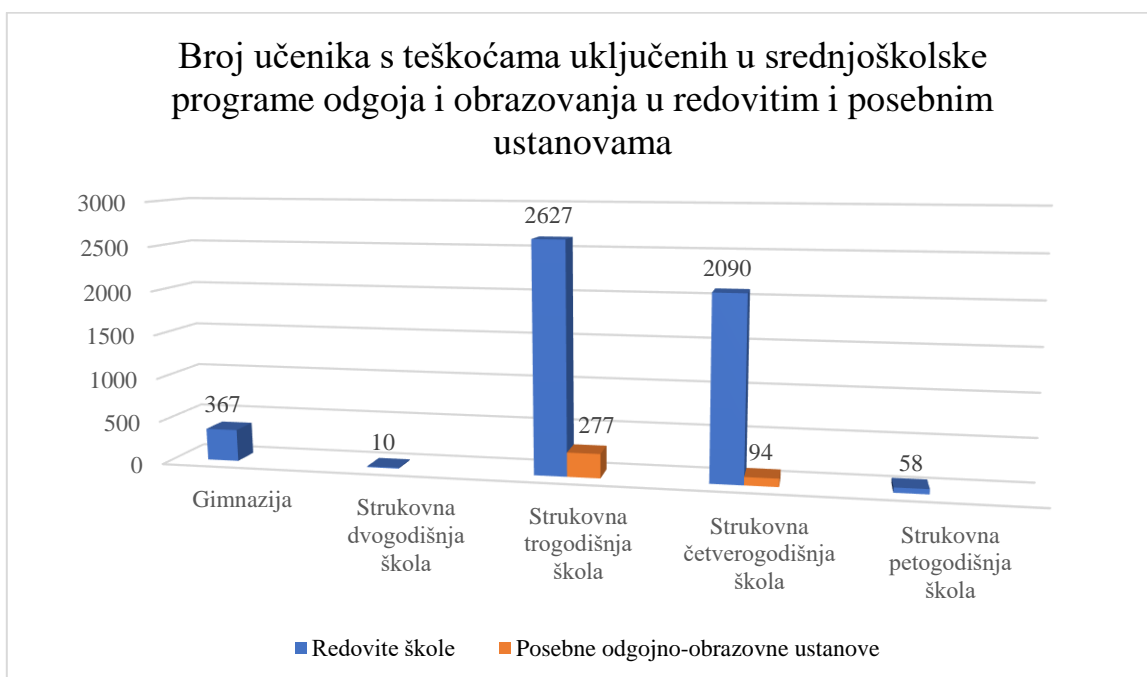

- Učenici s teškoćama
- Učenice s teškoćama

Dijagram 6. Broj učenika s teškoćama u srednjoškolskom programu prema spolu, izrada autorice, prema ŠeR - Školski e-Rudnik

Dijagram 7. Ukupan broj učenika s teškoćama u srednjim školama i posebnim odgojno-obrazovnim ustanovama, prema ŠeR - Školski e-Rudnik

Dijagram 8. Ukupan broj učenika s teškoćama usmjerenih u srednjoškolske programe u srednje škole i posebne odgojno-obrazovne ustanove, prema ŠeR - Školski e-Rudnik

3. OBRAZOVNI SUSTAV REPUBLIKE SLOVENIJE

Slovenski obrazovni sustav organizirani je u nekoliko razina obrazovanja (Eurydice, 2021/2022):

- Predškolski odgoj (predšolska odgoja)
- Osnovno obrazovanje (osnovna škola)
- Srednje obrazovanje (srednješolsko obrazovanje)
- Visoko obrazovanje (terciarno obrazovanje)

Predškolski odgoj (predšolska odgoja) nije obavezan, a obuhvaća rani opći predškolski odgoj i skrb. Djeca ga mogu upisati s 11 mjeseci i pohađati do polaska u osnovnu školu.

Osnovno obrazovanje (osnovna škola) je obavezna i besplatna za sve učenike u Republici Sloveniji i organizira se u devetogodišnjoj osnovnoj školi koju pohađaju učenici u dobi od 6 do 15 godina (Eurydice, 2021/2022).

Srednje obrazovanje (srednješolsko obrazovanje) traje 2 do 5 godine, a obrazovni programi uključuju (Eurydice, 2021/2022):

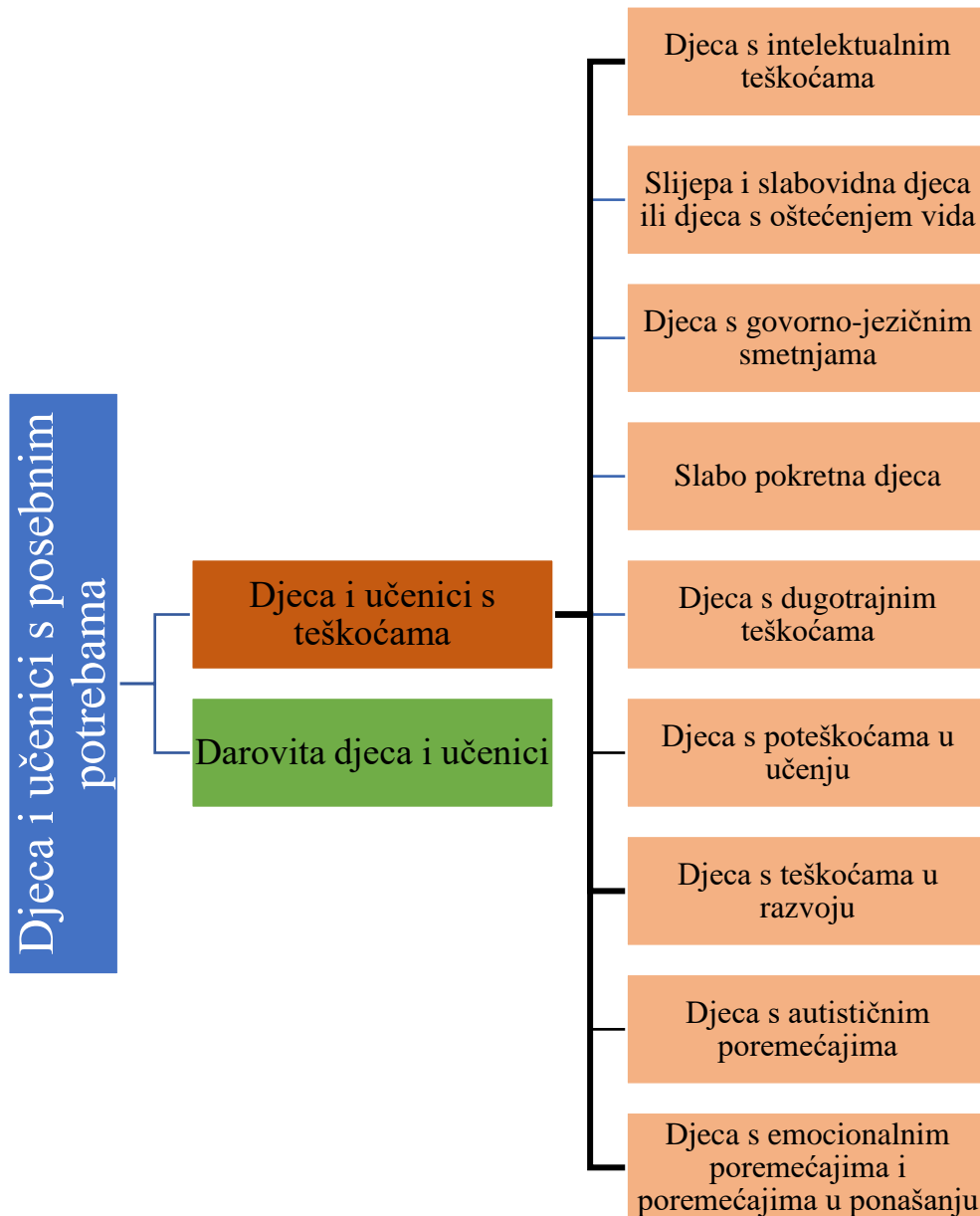
- Gimnazijske (opće) programe
- Strukovne programe
- Stručne programe

Nakon završenih strukovnih i stručnih programa učenici moraju položiti završni ispit kao uvjet za zapošljavanje u struci, dok nakon gimnazijskog programa učenici polažu državnu maturu i na taj način osiguravaju upis na sveučilišta.

Visoko obrazovanje (terciarno obrazovanje) obuhvaća kratkotrajno visoko strukovno obrazovanje (više stručno obrazovanje) i visokoškolske (visokoškolsko obrazovanje) studijske programe. Visoko strukovno obrazovanje pružaju strukovna učilišta koja nude dvogodišnje strukovno obrazovanje, dok programe visokog obrazovanja nude javna ili privatna sveučilišta i visoka učilišta, a obuhvaćaju stručne i akademske studijske programe (Eurydice, 2021/2022).

3.1. Djeca i učenici s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u obrazovnom sustavu Republike Slovenije

Prema Zakonu o orijentaciji djece s posebnim potrebama utemeljena je sljedeća podjela djece i učenika s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama, prikazana u Shemi 2:

Slika 2. Shematski prikaz podjele djece i učenika s posebnim potrebama. Izvor: izrada autorice, prema Zakonu o orijentaciji djece s posebnim potrebama, ZUOPP-1

U Sloveniji je 1. siječnja 2019. godine stupio na snagu Zakon o integriranom ranom liječenju djece predškolske dobi s posebnim potrebama čime se pruža podrška obitelji i djetetu s posebnim potrebama. Prema Zakonu o integriranom ranom liječenju djece predškolske dobi

s posebnim potrebama, istu možemo podijeliti u nekoliko kategorija: djeca s zaostajanjem u razvoju, deficitima, preprekama ili smetnjama u tjelesnim, kognitivnim, perceptivnim, socio-emocionalnim, komunikacijskim i dugotrajnim bolestima. Zakonski su definirana i djeca s čimbenicima rizika za razvojne nedostatke, kašnjenja, prepreke ili smetnje. Upućivanje djeteta u program i školu prema propisanom postupku obavlja povjerenstvo za usmjeravanje. Ono odlučuje o potrebnim prilagodbama, opsegu, vrsti i načinu provedbe dodatne stručne pomoći ili druge pomoći, primjerice, besplatan prijevoz, prilagođenu opremu itd. Usmjeravanje djeteta temelji se na kriterijima za utvrđivanje vrste i razine deficita, barijere, poremećaja (Eurydice, 2022.)

3.2. Uključenje djece i učenika s teškoćama u ustanove koje provode redovite ili posebne nastavne programe/ kurikulume

Usmjeravanje učenika u odgovarajuće programe potpore vrlo je važno. Na osnovi pravilnog usmjerenja učeniku se osiguravaju njegova prava ne samo na području školovanja, već na području zdravstva, socijalne skrbi, zapošljavanja kao i sve ostale povlastice koje proizlaze iz načela izjednačavanja mogućnosti za sve. Prilikom usmjerenja djece s teškoćama predškolskog i školskog uzrasta u njima adekvatne programe redovnog odgoja i obrazovanja, naglasak se stavlja na program predškolske i školske ustanove u kojem bi dijete moglo biti uspješno, a ne gleda se teškoća koju dijete ima. Odluku o usmjerenju učenika donosi stručno povjerenstvo Državnog zavoda za školstvo Slovenije, na čiju odluku se roditelji djeteta s teškoćama mogu žaliti (Munih, 2018). Prema čl. 18 Zakona o usmjerenju djece s posebnim potrebama (2011), programe predškolskog odgoja i obrazovanja s prilagođenom i dodatnom stručnom pomoći provode javni dječji vrtići, iznimno ih provode i javne ustanove za odgoj i obrazovanje djece s posebnim potrebama, a prilagođene programe za djecu predškolske dobi provode javni dječji vrtići u razvojnim odjelima, vrtićke jedinice osnovane ili organizirane za provedbu tih programa, javne ustanove za odgoj i obrazovanje te javne ustanove socijalne skrbi. Osnovnoškolsko obrazovanje po programima s prilagođenom provedbom i dodatnom stručnom pomoći provode javne škole u redovitim odjelima. Obrazovanje po prilagođenim programima provode javne škole u redovitim odjelima ili u odjelima s prilagođenim programima, zatim podružnice škola osnovanih ili organiziranih za provedbu tih programa i javne ustanove za odgoj i obrazovanje. Programe posebnog odgoja i obrazovanja provode javne škole ili podružnice škola koje su osnovane ili organizirane za provedbu prilagođenih i posebnih programa, javne ustanove za odgoj i obrazovanje djece s teškoćama i javne ustanove socijalne skrbi.

3.2.1. Predškolski odgoj i naobrazba djece s teškoćama

Djeca se u program predškolskog odgoja mogu upisati s navršenih 11 mjeseci, iako predškolsko obrazovanje u Republici Sloveniji nije obavezno, i pohađati vrtić do polaska u osnovnu školu. Važno je da djeca budu pravovremeno usmjerena na odgovarajući program ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, a usmjeravanje se temelji ponajprije na ranom otkrivanju i dijagnozi teškoće, a kasnije i na osiguravanju odgovarajućeg programa. Djeca predškolske dobi s posebnim potrebama mogu se uključivati u redovne ili razvojne odjele javnih vrtića, vrtićkih jedinica te vrtića koji su uključeni u javnu mrežu, no mogu biti uključeni i u ustanove za odgoj i obrazovanje s prilagođenim programom (Ministarstvo obrazovanja, znanosti i sporta Republike Slovenije, 2022). Programi po kojima se mogu obrazovati djeca s teškoćama u predškolskoj dobi su (Munih, 2018):

- Program za djecu predškolske dobi s prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći/podrškom
- Prilagođeni program za djecu predškolske dobi sa posebnim potrebama tzv. razvojna odjeljenja u vrtićima

Program za djecu predškolske dobi s prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći

Program za djecu predškolske dobi s prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći najniža je razina prilagodbe programa djeci s teškoćama. Provode ga javni dječji vrtići u redovitim odjelima, javni dječji vrtići i vrtićke jedinice osnovane ili organizirane za provedbu tih programa. Djeci s teškoćama se osim prilagodbe programa omogućuje i dodatna stručna pomoć koju provode specijalisti za rano liječenje i drugi stručnjaci koji ispunjavaju uvjete u skladu s propisima. Dodatna stručna pomoć može se pružiti kao pomoć za prevladavanje nedostataka, prepreka ili poremećaja, kao usluga savjetovanja ili kao pomoć u učenju. Pomoć se pruža pojedinačno ili grupno u odjelu ili izvan odjela u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Dodatna stručna pomoć pruža se učenicima, ali i njihovim roditeljima te djelatnicima koji sudjeluju u odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama (Ministarstvo za izobraževanje, znanost in šport (2022). Pomoć obuhvaća različite postupke i procese kao npr. : individualna pomoć s ciljem razvoja psihofizičke sposobnosti, osiguravanje odgovarajućih uvjeta u vrtiću (oprema, igračke...), suradnja s drugim stručnjacima, povezivanje s odgajateljima, savjetovanje odgajatelja i pomoćnih odgajatelja o postupcima rada s djetetom, savjetovanje roditelja o radu i igranju s djetetom kod kuće, i još mnoge druge aktivnosti, prema Kurikulumu za vrtiće.

Ukupan broj sati dodatne stručne pomoći ne smije biti veći od pet sati tjedno. Slijepoj i slabovidnoj djeci ili djeci s višestrukim teškoćama može se odrediti veći broj sati, u pravilu ne duži od dodatna tri sata tjedno. Na prijedlog liječnika, djeci predškolske dobi daje se pravo na usluge savjetovanja kao dodatne stručne pomoći i prije postupka usmjeravanja, a najviše dva sata mjesečno (čl 8., Zakon o usmjerenju djece s posebnim potrebama, 2011). Prema čl. 5 Pravilnika o ustrojstvu i načinu rada povjerenstava za usmjeravanje djece s posebnim potrebama (2013), u ovaj se program usmjeravaju djeca s lakšim intelektualnim teškoćama, slijepa i slabovidna djeca, gluha i nagluha djeca, djeca s govorno-jezičnim smetnjama, djeca s tjelesnim invaliditetom te djeca s poremećajem autističnog spektra.

Prilagođeni program za djecu predškolske dobi sa posebnim potrebama tzv. razvojna odjeljenja u vrtićima

Prema čl. 6 Pravilnika o ustrojstvu i načinu rada povjerenstava za usmjeravanje djece s posebnim potrebama (2013), u prilagođeni program za djecu predškolske dobi usmjerena su djeca koja imaju izraženije posebne potrebe i odgojno zahtjevnija djeca. Za prilagođeni program izrađuje se posebni kurikulum, a on je usmjeren na djecu s umjerenim, srednje teškim i teškim intelektualnim teškoćama, slijepu i slabovidnu djecu, gluhu i nagluhu djecu, djecu s govorno-jezičnim smetnjama, djecu s tjelesnim oštećenjima i djecu s poremećajima iz autističnog spektra (Opara, 2005). Prilagođeni program sadrži ciljeve, standarde i aktivnosti koje mogu ostvariti djeca s izraženijim smetnjama. U ovom programu, učenici s teškoćama osposobljavaju se za verbalnu i neverbalnu komunikaciju, suradnju, samoregulaciju, razne aktivnosti te razumijevanje određenih pravila (Opara, 2005).

3.2.2. Odgoj i obrazovanje učenika s teškoćama u razvoju u osnovnoj i srednjoj školi

Usmjeravanje djeteta s teškoćom u obrazovni program namijenjeno je djeci s posebnim potrebama kojoj je za uspješno uključivanje u odgojno-obrazovni proces nužan primjereni obrazovni program te različiti oblici i načini pomoći. Sam proces usmjeravanja započinje pisanim zahtjevom roditelja. Stručno povjerenstvo, na temelju stručnog mišljenja o vrsti i razini prepreke ili smetnje djeteta, usmjerava budućeg učenika na odgovarajući obrazovni program (Ministarstvo obrazovanja, znanosti i sporta Republike Slovenije, 2022).

U Republici Sloveniji postoji nekoliko različitih programa sa prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći u redovnim osnovnim i srednjim školama. Zahvaljujući njima učenici s teškoćama imaju pravo na učenje pod prilagođenim uvjetima i okolnostima što im omogućuje da maksimalno razviju svoje sposobnosti i vještine u skladu s teškoćama te imaju mogućnost stjecanja ravnopravnog standarda obrazovne kvalifikacije, kao i ostali učenici. Obrazovanje učenika s teškoćama odvija se prema sljedećim programima (Munih, 2018):

- Odgojno-obrazovni program s prilagođenom provedbom i dodatnom stručnom pomoći
- Prilagođeni programi odgoja i obrazovanja istog standarda koji se izvodi u redovnim osnovnim školama
- Prilagođeni programi odgoja i obrazovanja u osnovnim školama sa nižim standardom obrazovanja
- Posebni program odgoja i obrazovanja za učenike s umjerenim, težim i najtežim poremećajima u mentalnom razvoju (program posebnog obrazovanja)
- Odgojni program za djecu sa poremećajima na emocionalnom području i ponašanju

Odgojno-obrazovni program sa prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći

Prema članku 7. Pravilnika o ustrojstvu i načinu rada povjerenstava za usmjeravanje djece s posebnim potrebama (2013.) u odgojno-obrazovni program sa prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći usmjeravaju se: slijepa i slabovidna djeca, djeca s oštećenjem vida, djeca s govorno-jezičnim smetnjama, djeca s tjelesnim oštećenjima, djeca s dugotrajnim bolestima, djeca s nedostatkom u pojedinim područjima učenja, djeca s emocionalnim poremećajima i poremećajima u ponašanju te djeca s autističnim poremećajima. Program provode javne škole u redovnim odjelima uz prilagođenu provedbu i dodatnu stručnu pomoć. Prema sadržaju i obrazovnim standardima, riječ je o redovnom obrazovnom programu u kojem učenici, uz prilagođenu provedbu programa i dodatnu stručnu pomoć, postižu minimalne standarde znanja utvrđene obrazovnim programom (Opara, 2005). Munih (2018) ističe kako su minimalni standardi znanja dostignuća učenika na određenom nivou razvoja i proizlaze iz ciljeva provjeravanja i vrednovanja znanja, dok osnovni standardi znanja proizlaze iz dostignuća učenika određenog razvojnog nivoa i ciljeva nastave. Svaki učenik, sa ili bez teškoća, mora postići minimalne standarde znanja kako bi mogao napredovati u viši razred.

Stručni tim izrađuje individualizirani program za dijete uključeno u program, a u njemu se definira način i organizacija dodatne stručne pomoći, ciljevi i oblici rada u pojedinim područjima obrazovanja, strategije integracije učenika s teškoćama te potrebne prilagodbe koje su učeniku potrebne. Dodatna stručna pomoć može se pružiti kao pomoć za prevladavanje nedostataka, prepreka ili poremećaja, kao usluga savjetovanja ili kao pomoć u učenju. Pomoć se pruža individualni ili grupno u odjelu ili izvan odjela u odgojno-obrazovnoj ustanovi ili kod kuće. Ukupan broj sati dodatne stručne pomoći ne smije biti veći od pet sati tjedno, od čega najmanje jedan sat treba biti savjetovanje. Slijepoj i slabovidnoj djeci ili djeci s višestrukim teškoćama može se odrediti veći broj sati, ali ne duži od tri dodatna sata tjedno (Opara, 2005).

Prilagođeni odgojno-obrazovni program

Prilagođeni odgojno-obrazovni program namijenjen je djeci koja imaju višestruke teškoće zbog čega im je potrebna viša razina prilagodbe od programa sa prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći. Razlikujemo dva prilagođena odgojno-obrazovna programa, prema Opara (2005):

- Prilagođeni program odgoja i obrazovanja istog standarda/ prilagođeni program s ekvivalentnim obrazovnim standardom
- Prilagođeni program odgoja i obrazovanja sa nižim obrazovnim standardom

Prilagođeni program odgoja i obrazovanja istog standarda/ prilagođeni program s ekvivalentnim obrazovnim standardom

Prema članku 8. Pravilnika o organizaciji i načinu rada povjerenstava za usmjeravanje djece s posebnim potrebama (2013.), u prilagođeni program s ekvivalentnim obrazovnim standardom usmjeravaju se slijepa i slabovidna djece ili djeca s oštećenjem vida, gluha i nagluha djeca, djeca s govornim i jezičnim poremećajima, djeca sa smanjenom pokretljivošću i djeca s autističnim poremećajima.

Prilagođeni program odgoja i obrazovanja sa nižim obrazovnim standardom

Člankom 9. Pravilnika o ustrojstvu i radu povjerenstava za usmjeravanje djece s posebnim potrebama (2013.) propisano je da se djeca s lakšim intelektualnim teškoćama i djeca s autističnim poremećajima upućuju na prilagođeni obrazovni program s nižim obrazovnim standardom.

Zakon o usmjeravanju djece sa posebnim potrebama dopušta prijenos i uključivanje učenika prilagođenih programa nižeg obrazovnog standarda u pojedine predmete redovnog programa te učenici posebnog programa obrazovanja mogu prelaziti u prilagođeni program nižeg obrazovnog standarda. (Munih, 2018).

Posebni programi

Prema članku 10. Pravilnika o ustrojstvu i radu povjerenstava za usmjeravanje djece s posebnim potrebama (2013.), djeca s umjerenim, srednje teškim i teškim intelektualnim teškoćama te djeca s autističnim poremećajima upućuju se na program posebnog obrazovanja. Prema članku 11. Pravilnika o ustrojstvu i načinu rada povjerenstava za usmjeravanje djece s posebnim potrebama (2013.), drugi posebni programi usmjereni su na djecu koju je potrebno uključiti u rehabilitacijske ili druge posebne programe tijekom školovanja. Programe posebnog odgoja i obrazovanja provode škole organizirane za provedbu prilagođenih programa odgoja i obrazovanja (ZUOPP-1, 2013). U posebnim programima nema predmeta i klasičnog ocjenjivanja već je naglasak na brizi o sebi, komunikaciji, razvoju socijalnih vještina te radnih navika. Djeci i mladima uključenima u ovaj program potrebna je značajna razina pomoći uz kvalitetno vodstvo. Kako je skupina u posebnim programima najčešće heterogena, stručni tim ustanove koja provodi posebni program obrazovanja izrađuje individualizirani program za svakog učenika (Opara, 2009).

Posebni program podijeljen je u nekoliko dijelova. Obavezni dio traje devet godina te se sastoji od tri faze, učenik ga završava s 15 godina. Nakon završetka obveznog dijela, uz diplomu, slijedi četvrta faza u trajanju od tri godine koju učenik završava s 18 godina. Peta razina je izborna, a traje isto tri godine. Nakon završetka učenik ima 21 godinu te se može upisati u šestu razinu programa „Osposobljavanje za život i rad“ koji traje pet godina, a uključivanje u zadnji dio programa ovisi o željama učenika, ali i mišljenju stručnog tima. Završetkom programa u cijelosti, osoba dobiva završnu svjedodžbu s ocjenom postignute razine razvoja, opisom usvojenog znanja te smjernicama kako bi se što uspješnije integrirala u život i rad (Grubešič, 2014).

3.2.3. Statistika integrirane djece u redovite odgojno-obrazovne skupine i prilagođene odgojno-obrazovne skupine u Republici Sloveniji

Prema statističkim podacima Zavoda za statistiku Republike Slovenije u školskoj godini 2021./2022. u osnovne škole upisano je sveukupno 193 081 učenika u redovne i prilagođene programe osnovnih škola. U školskoj godini 2021./2022. usmjeren je 14 829 djece s posebnim potrebama prema programu s prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći (Zavod za statistiku Republike Slovenije, 2022)

a) Število usmerjenih učencev

2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022
10.091	10.072	11.077	12.054	14.160	14.224	14.829

b) Število učencev (in delež znotraj učencev s PP) glede na vrsto primanjkljaja, ovire oziroma motnje

	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022
učenci z lažjo motnjo v dnevnem razvoju* (MDR)	10	10	33	57	111	133	144
gluhi in naglušni (GLU, NGL)	238	182	172	171	183	169	181
učenci z govorno jezikovnimi motnjami (GJM)	1.180	992	1.056	1.138	1.493	1.629	1.882
slapi in slabovidni ter učenci z okvaro vidne funkcije** (SLE, SLV, OVJ)	70	63	61	68	76	68	68
gibalno ovirani (GIB)	293	179	159	149	161	157	160
učenci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami (CVM)	324	208	283	326	446	500	537
dolgotrajno bolni* (DOB)	1.416	1.161	1.223	1.264	1.409	1.356	1.365
učenci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja* (PPPU)	4.619	4.371	4.726	5.084	5.777	5.872	6.042
učenci z avističnimi motnjami (AM)	105	126	168	189	240	227	232
učenci z več motnjami*** (DRU)	1.836	2.780	3.196	3.608	4.264	4.104	4.218
SKUPAJ	10.091	10.072	11.077	12.054	14.160	14.224	14.829

* spremembe v opredeljenih primanjkljajev, ovir oziroma motenj

** ni samostojna skupina otrok s posebnimi potrebami v skladu z ZUOPP-1, vendar ima učenec lahko opredeljenih več motenj

Slika 3. Ukupan broj učenika s teškoćama i broj učenika s obzirom na vrstu teškoće usmjerenih prema programu s prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći, Zavod za statistiku Republike Slovenije, 2022

c) Število učencev (in delež znotraj celotne populacije po razredih)

	2015/2016			2016/2017			2017/2018			2018/2019			2019/2020			2020/2021			2021/2022			
	Via učenci v OS	Učenci v OS s PP	%	Via učenci v OS	Učenci v OS s PP	%	Via učenci v OS	Učenci v OS s PP	%	Via učenci v OS	Učenci v OS s PP	%	Via učenci v OS	Učenci v OS s PP	%	Via učenci v OS	Učenci v OS s PP	%	Via učenci v OS	Učenci v OS s PP	%	
OSNOVNA ŠOLA																						
1. razred osnovne šole	21.583	370	1,7%	21.151	341	1,6%	21.710	430	2,0%	21.751	442	2,0%	20.750	553	2,7%	21.424	595	2,8%	20.942	624	3,0%	
2. razred osnovne šole	21.600	537	2,5%	21.541	554	2,6%	22.126	632	2,9%	21.724	698	3,2%	21.837	755	3,5%	20.831	770	3,7%	21.466	814	3,8%	
3. razred osnovne šole	20.061	769	3,8%	21.649	754	3,5%	21.549	849	3,9%	22.333	941	4,2%	21.864	1.094	5,0%	21.886	976	4,5%	21.021	1.021	4,9%	
4. razred osnovne šole	19.083	973	5,1%	20.067	1.012	5,1%	21.626	1.186	5,5%	21.725	1.311	6,1%	22.295	1.551	7,0%	21.899	1.432	6,5%	21.895	1.354	6,2%	
5. razred osnovne šole	18.192	1.272	7,0%	19.116	1.187	6,2%	19.982	1.458	7,3%	21.677	1.693	7,8%	21.654	1.903	8,8%	20.244	1.879	9,3%	21.944	1.856	8,5%	
6. razred osnovne šole	18.047	1.423	7,9%	18.337	1.426	7,8%	19.292	1.525	7,9%	20.218	1.783	8,8%	22.034	2.186	9,9%	21.731	2.122	9,8%	20.592	2.221	10,8%	
7. razred osnovne šole	17.315	1.513	8,7%	17.896	1.539	8,6%	18.203	1.635	9,0%	19.157	1.734	9,1%	20.088	2.174	10,8%	22.013	2.304	10,5%	21.827	2.353	10,8%	
8. razred osnovne šole	17.602	1.895	10,8%	17.228	1.802	10,5%	17.837	1.749	9,8%	18.152	1.767	9,7%	19.102	2.037	10,7%	19.982	2.185	10,9%	21.792	2.456	11,3%	
9. razred osnovne šole	17.188	1.542	8,9%	17.251	1.657	9,6%	16.850	1.644	9,8%	17.455	1.745	10,0%	17.606	1.907	10,8%	18.011	1.981	10,9%	18.663	2.170	11,7%	
SKUPAJ	179.683	10.091	5,6%	175.174	10.072	5,7%	179.186	11.077	6,2%	183.892	12.054	6,5%	187.476	14.160	7,5%	191.018	14.224	7,4%	193.081	14.829	7,7%	

Slika 4. Ukupan broj učenika i broj usmjerenih učenika prema programu s prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći u šk. godini od 2015./2016. do 2021./2022., Zavod za statistiku Republike Slovenije, 2022

U prilagođene odgojno-obrazovne programe u matičnim školama uključeno je 1 608 učenika, od kojih je brojačano najviše učenika u osmom razredu osnovne škole, a najmanje učenika usmjerenih po prilagođenom programu je u prvom razredu. U područnim školama, u prilagođene odgojno-obrazovne programe uključen je 431 učenik. Najviše učenika usmjerenih po prilagođenom programu nalazi se u petom razredu, a najmanje učenika nalazi se u drugom razredu.

U školskoj godini 2021./2022. u matičnim školama uključeno je 1272 učenika usmjerenih po posebnom odgojno-obrazovnom programu, a u područnim školama njih je ukupno 182 učenika (Zavod za statistiku Republike Slovenije, 2022).

U posebnim ustanovama odgoja i obrazovanja školske godine 2021./2022. uključeno je 1323 učenika s teškoćama u osnovnoškolski i srednjoškolski program.

a) Število usmerjenih dijakov

2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022
2.780	3.159	3.520	3.817	3.815	4.221	4.165	4.768	5.051	5.331	5.673	6.201

b) Število dijakov (in delež znotraj dijakov s PP) glede na vrsto primanjkljaja, ovire oziroma motnje

	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022
dijaki z lažjo motnjo v duševnem razvoju	186	157	156	144	120	132	113	138	141	122	139	154
gluhi in naglušni	92	98	105	93	83	87	58	68	74	74	89	89
dijaki z govorno jezikovnimi motnjami	80	117	172	230	130	135	88	101	110	115	114	124
slepi in slabovidni ter dijaki z okvaro vidne funkcije**	32	34	24	31	31	38	23	22	23	21	28	30
gibalno ovirani	98	131	144	157	124	113	62	61	57	57	49	38
dijaki s čustvenimi in vedenjskimi motnjami	22	44	45	54	62	95	69	97	115	133	157	181
dolgotrajno bolni	434	549	665	722	606	680	597	647	650	651	692	707
dijaki s primanjkljaji na posameznih področjih učenja *	1.604	1.822	2.076	2.336	2.130	2.373	2.273	2.495	2.532	2.676	2.772	3.020
dijaki z avtističnimi motnjami*					19	41	49	72	69	83	89	95
dijaki z več motnjami**	232	207	133	50	510	527	833	1.067	1.280	1.399	1.544	1.763
SKUPAJ	2.780	3.159	3.520	3.817	3.815	4.221	4.165	4.768	5.051	5.331	5.673	6.201

* nova skupina otrok s posebnimi potrebami v skladu z Zakonom o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1)
 ** ni samostojna skupina otrok s posebnimi potrebami v skladu z ZUOPP-1, vendar ima dijaki lahko opredeljenih več motenj

Slika 8. Ukupan broj učenika s teškoćama i broj učenika s obzirom na vrstu teškoće usmjerenih prema primjerenom programu u srednjim školama, Zavod za statistiku Republike Slovenije, 2022

c) Število dijakov (in delež znotraj celotne populacije v programu) glede na izobraževalni program

	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022
niže poklicno izobraževanje	272	236	230	204	173	202	184	218	225	236	257	281
srednje poklicno izobraževanje	1.218	1.349	1.452	1.546	1.490	1.677	1.642	1.779	1.836	1.919	1.988	2.168
srednje strokovno izobraževanje	763	954	1.143	1.328	1.408	1.588	1.620	1.876	1.978	2.149	2.291	2.482
gimnazijsko izobraževanje	379	458	505	550	565	593	568	667	761	798	887	966
poklicno tehniško izobraževanje	144	160	180	185	174	155	137	219	240	223	243	298
maturitetni tečaj	4	2	10	4	5	3	8	8	11	6	6	5
poklicni tečaj						3	1	1	0	0	1	1
SKUPAJ	2.780	3.159	3.520	3.817	3.815	4.221	4.165	4.768	5.051	5.331	5.673	6.201

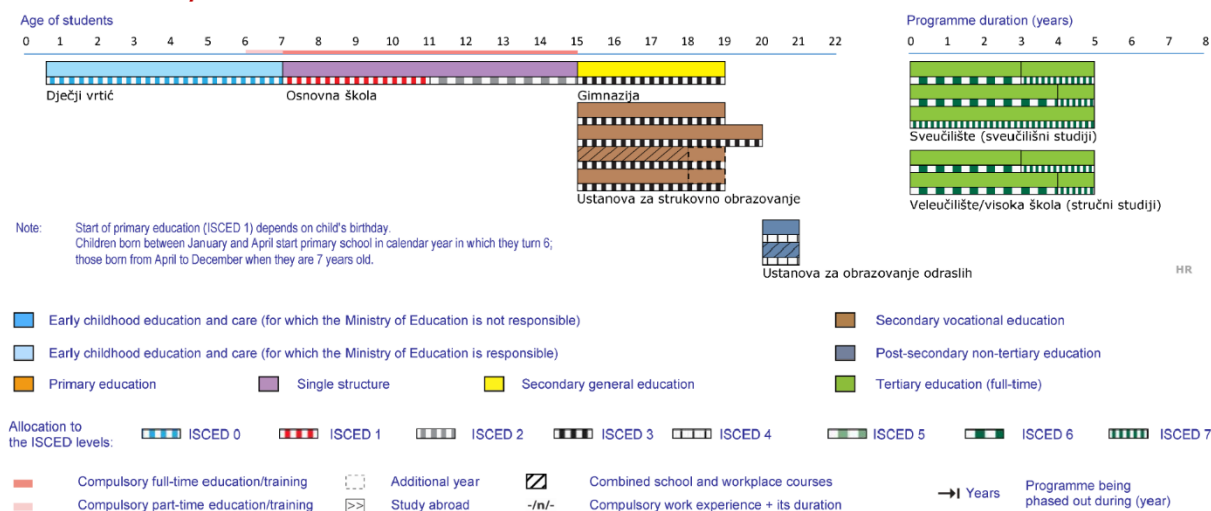
Slika 9. Ukupan broj učenika s teškoćama prema vrsti srednjeg obrazovnog programa, Zavod za statistiku Republike Slovenije, 2022

Prema statističkim podacima Zavoda za statistiku Republike Slovenije na početku školske godine 2021./2022. u srednje škole ukupno je upisano 75 414 učenika. Te je godine, po prilagođenom odgojno-obrazovnom programu usmjerenom ukupno 6 201 učenik s teškoćama, što čini 8,22 % od ukupnog broja srednjoškolskih učenika. Od ukupnog broja učenika s

teškoćama, usmjeren je najviše djece sa specifičnim teškoćama učenja, a najmanji broj usmjerenih učenika odnosio se na slijepu, slabovidnu i djecu s oštećenjem vida. Prema vrsti srednjoškolskog obrazovnog programa, od ukupnog broja učenika s teškoćama, najviše njih polazilo je srednje strukovno obrazovanje, i to 2482 učenika, a najmanje učenika, svega 1 učenik, polazio je strukovni tečaj (Zavod za statistiku Republike Slovenije, 2022).

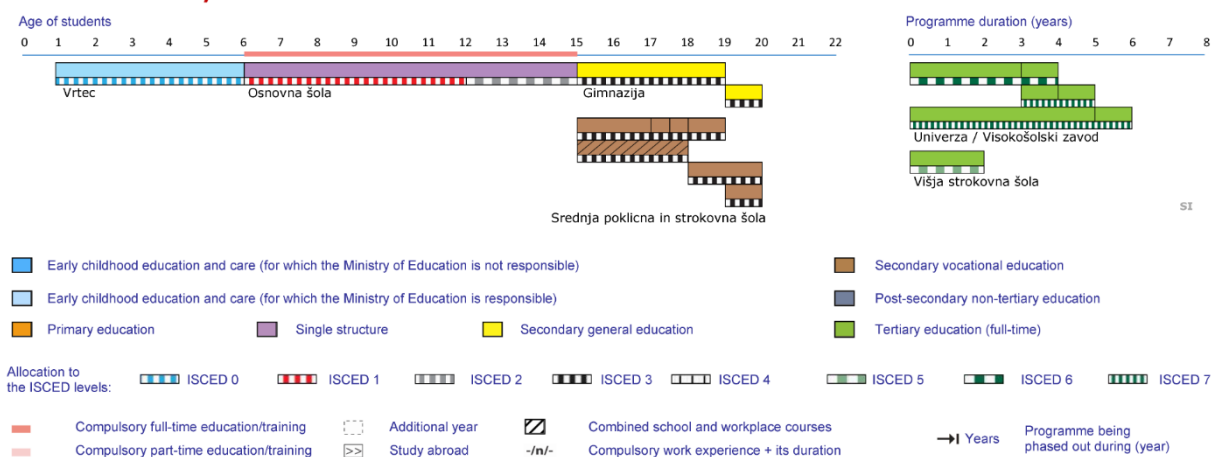
4. ANALIZA PROGRAMSKE I PROFESIONALNE POTPORE HRVATSKE I SLOVENIJE DJECI I UČENICIMA S TEŠKOĆAMA

Croatia – 2021/22

Slika 10. Struktura nacionalnog obrazovnog sustava Republike Hrvatske (Eurydice, 2021/2022)

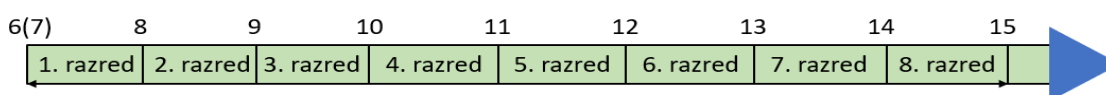
Slovenia – 2021/22

Slika 11. Struktura nacionalnog obrazovnog sustava Republike Slovenije (Eurydice 2021/2022)

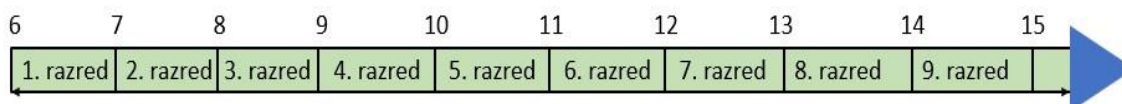
Struktura nacionalnog obrazovnog sustava shematski je prikaz koji daje okvirni uvid u strukturu obrazovanja, od ranog predškolskog odgoja i obrazovanja, sve do visokog obrazovanja. Gornji prikaz daje ažurirane podatke za školsku i akademsku godinu 2021./2022. za dva odgojno-obrazovna sustava, sustav Republike Hrvatske i Republike Slovenije, preuzeti s internetske stranice mreže Eurydice (2021/2022). Naizgled ova dva odgojno-obrazovna sustava imaju puno više sličnosti nego različitosti. Krenemo li od analize predškolskog odgoja i obrazovanja, djeca ga u Hrvatskoj polaze s navršениh 6 mjeseci sve do polaska djeteta u školu, najčešće do 7 godine života u usporedbi sa Slovenijom gdje djeca predškolski odgoj polaze sa navršениh 11 mjeseci sve do polaska djeteta u školu, najčešće do 6 godine života. Ni u Hrvatskoj, ni u Sloveniji predškolski odgoj nije obavezan. U Hrvatskoj je za razliku od Slovenije, obavezno polaženje programa predškole u godini dana prije polaska u osnovnu školu tijekom kojeg djeca razvijaju različite vještine, navike i kompetencije.

Dob učenika

Slika 12. Prikaz lente osnovnoškolskog obrazovanja Republike Hrvatske, Izvor: izrada autorice, prema *Compulsory education in Europe 2021/2022*

Dob učenika

Slika 13. Prikaz lente osnovnoškolskog obrazovanja Republike Slovenije, , Izvor: izrada autorice, prema *Compulsory education in Europe 2021/2022*

Osnovna i niža srednja škola u Hrvatskoj i Sloveniji obavezna je za sve učenike. U Hrvatskoj osnovnoškolsko i niže srednje školstvo traje osam godina tj. osam razreda, a polazak ovisi o datumu rođenja djeteta. Ako dijete do 1. travnja tekuće školske godine navršši šest godina, on postaje školski obveznik. Upis u prvi razred mogu ostvariti i ona djeca koja šest godina navršavaju do 31.kolovoza tekuće godine, dok se onoj djeci koja prije 31. kolovoza ne navršavaju šest godina života, neće odobriti upis (Vlada Republike Hrvatske, e-građani). Osnovno i niže srednje obrazovanje traje u Hrvatskoj od 6. do 15. godine života. U Sloveniji učenici u osnovnu školu kreću nešto ranije, u prvi razred osnovne škole upisuju se djeca koja će u tekućoj kalendarskoj godini navršiti 6 godina života (Vlada Republike Slovenije, e-

uprava). Obrazovanje traje od 6. do 15. godine života, dakle devet godina tj. devet razreda (Compulsory education in Europe 2021/2022).

Srednje obrazovanje odnosno više srednje obrazovanje Hrvatske i Slovenije nije obavezno, no svakoj osobi omogućuje, prema njezinim sposobnostima, stjecanje kompetencija za uključivanje na tržište rada i (ili) nastavak obrazovanja na visokim učilištima (MZO, 2022). Srednjoškolski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj počinje u dobi od 15 godina i traje između 2 i 5 godina, a provodi ga mreža srednjih škola u obliku: četverogodišnjeg općeg programa („gimnazija“), četverogodišnjeg/petogodišnjeg, trogodišnjeg strukovnog programa te dvogodišnjeg strukovnog programa za pomoćna zanimanja. Srednje obrazovanje (srednješkolsko obrazovanje) u Sloveniji traje od 2 do 5 godina, a obrazovni programi uključuju: gimnazijske (opće) četverogodišnje/petogodišnje programe, četverogodišnje/petogodišnje strukovne programe, trogodišnjeg strukovne programe, stručne programe. Visoko obrazovanje provodi se u Hrvatskoj kao sveučilišni studij na sveučilištima i stručni studij na veleučilištima ili visokim školama u trajanju od 3 do 5 godina. U Sloveniji se visoko obrazovanje (terciarno obrazovanje) provodi kao visoko strukovno obrazovanje koje pružaju strukovna učilišta koja nude dvogodišnje strukovno obrazovanje, dok programe visokog obrazovanja nude javna ili privatna sveučilišta i visoka učilišta, a obuhvaćaju stručne i akademske studijske programe (Eurydice, 2021/2022). Na svim razinama redovitog odgoja i obrazovanja Hrvatske i Slovenije, od predškolskog do visokog obrazovanja, nastoji se uključiti što je više moguće osoba s posebnim potrebama te omogućiti svima jednake šanse za ostvarivanjem vlastitih potencijala.

Djeca s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama, za razliku od ostale djece, zahtijevaju posebnu pozornost, brigu i pažnju društva zbog čega se ulažu veliki obrazovni naponi kako bi se svakom djetetu, u ovom slučaju, s teškoćama, osigurao poseban, individualizirani pristup u odgojno-obrazovnom procesu. Individualizirani pristup uključuje više razina potpore djeci i učenicima s teškoćama među kojima su: programska potpora, profesionalna potpora te materijalna potpora (Igrić i sur., 2015). Programska potpora odnosi se na primjereni program školovanja, dopunsku nastavu, produženi stručni postupak, nastavu u kući ili zdravstvenoj ustanovi te rehabilitacijske programe (Eurydice, 2022). Programska se potpora određuje prilikom utvrđivanja psihofizičkog stanja djeteta. Roditelj/skrbnik dužan je, prilikom utvrđivanja razine potrebne potpore za osiguravanjem primjerenog programa odgoja i obrazovanja, priložiti svu medicinsku dokumentaciju te nalaz i mišljenje tijela vještačenja ili rješenja centra za socijalnu skrb o postojanju teškoće. U Republici Hrvatskoj djeca se na temelju mišljenja stručnog povjerenstva, stručnih suradnika, više medicinske sestre i ravnatelja dječjeg

vrtića uključuju u odgojno-obrazovne skupine s redovitim programom i u odgojno-obrazovne skupine s posebnim programom ili u posebne ustanove. Ovisno o vrsti i stupnju teškoće djeteta, pruža mu se adekvatna profesionalna potpora koju provode odgajatelji osposobljeni i educirani za rad s djecom s teškoćama, stručni suradnici predškolske ustanove, nadležni liječnik, stručnjaci iz ustanova centra za odgoj i obrazovanje te savjetnici za odgoj i obrazovanje (Eurydice, 2022). Bouillet (2010) ističe kako je vrlo važno da stručne službe i timovi (pedijatar, socijalni radnik, pedagog, edukacijsko-rehabilitacijski stručnjak i dr.) osim suradnje s djetetom, ostvaruju i blisku suradnju s njihovim roditeljima i odgajateljima, ali i članovima unutar stručnog tima. Izuzev usvajanja novih znanja, stručni tim pomaže djetetu razviti ostale sposobnosti kao što su govor, sluh, emocije, tjelesne aktivnosti i drugo (Mujkanović i Božić, 2016), a odgajatelj kao glavni kreator odgojno-obrazovnog procesa primjenjuje u radu s djecom s teškoćama razne metode i tehnike, primjerice, vizualna didaktička sredstva, auditivne didaktičke tehnike, kinestetičke didaktičke metode te mnoge druge oblike diferenciranog učenja i poučavanja u skladu s osiguranim materijalnim uvjetima (Bouillet, 2019).

Nastavno na oblike potpore djeci s teškoćama, sličan odgojno-obrazovni predškolski sustav definiran je i u Republici Sloveniji, gdje se djeca s teškoćama integriraju u programe s prilagođenom provedbom i dodatnom stručnom pomoći te u prilagođene programe za djecu predškolske dobi. Dodatna stručna pomoć odnosi se na savjetovanje, pomoć u prevladavanju teškoća, smetnji i nedostataka i podrške u učenju. U okviru programa s prilagođenom provedbom, dodatnu stručnu pomoć u prevladavanju nedostataka, poremećaja ili oštećenja provode stručnjaci iz različitih disciplina kao što su edukacijski rehabilitatori, defektolozi, logopedi, pedagozi i drugi. Podršku u učenju mogu dati i osposobljeni odgajatelji s dodatnim stručnim znanjima, vještinama ili obrazovni djelatnici. Ukoliko vrtić nema odgovarajućeg stručnog osoblja, u pomoć pristižu mobilni učitelji (Eurydice, 2022). Savjetovanje kao dodatna stručna pomoć namijenjena je svima koji su u bliskom okruženju djeteta s teškoćama, u cilju uspostavljanja okruženja podrške. Podrška se pruža obiteljima, obrazovnom osoblju te drugoj djeci u skupini. Usluge savjetovanja obavljaju savjetnici, odgajatelji (za dodatnu stručnu pomoć izvan nastave) i odgojno-obrazovno osoblje javnih ustanova ili ustanova socijalnog rada (Eurydice, 2022). Pomoć se pruža pojedinačno ili grupno u odjelu ili izvan odjela u odgojno-obrazovnoj ustanovi, ali uvijek tijekom aktivnosti u vrtiću. Ukupan broj sati dodatne stručne pomoći ne smije biti veći od pet sati tjedno. Slijepoj i slabovidnoj djeci ili djeci s višestrukim teškoćama može se odrediti veći broj sati, u pravilu ne duži od dodatna tri sata tjedno (Eurydice, 2022). Poražavajuća je činjenica da se zakonom ne predviđa nikakva dodatna stručna pomoć

za djecu u prilagođenim programima čime se smanjuje učinkovitost napora za uključivanje djece s posebnim potrebama u redoviti odgojno-obrazovni sustav (Opara, 2010). Sve više djece s višestrukim teškoćama uključuje se u razvojna odjeljenja (prilagođeni program za djecu predškolske dobi sa posebnim potrebama) u kojima je jako mali broj kvalitetnog medicinskog osoblja zbog čega djeci nije pružena adekvatna skrb i pomoć. Takva djeca u neravnopravnom su položaju u usporedbi s onom djecom koja su uključena u obrazovni program u specijalnim ustanovama, gdje imaju sav potreban tim stručnjaka. Slijedom ovih činjenica, nameće se pitanje, hoće li inkluzivno obrazovanje još uvijek ostati samo ideal kojem moderna društva teže?!

Školski odgojno-obrazovni sustav više je zakonski definiran za razliku od sustava ranog predškolskog odgoja i obrazovanja te pruža više vrsta potpore učenicima s teškoćama. Jedan od krovnih dokumenata osnovnoškolskog i srednjoškolskog odgojno-obrazovnog sustava Republike Hrvatske, kao nadopuna Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, svakako je i Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju kojim se utvrđuje vrsta teškoće učenika te primjereni program školovanja i pomoći za svakog učenika. Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja i Državni pedagoški standard srednjoškolskog sustava odgoja i obrazovanja dokumenti su kojima se u Hrvatskoj utvrđuju infrastrukturni, financijski i kadrovski uvjeti za kvalitetan odgojno-obrazovni rad te uspješno ostvarivanje ciljeva i zadataka u osnovnoškolskim i srednjoškolskim ustanovama. Učenici s teškoćama u razvoju ostvaraju mogućnost potpore pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika, a načini i sadržaj osposobljavanja i obavljanja poslova pomoćnika u nastavi i stručnog komunikacijskog posrednika propisani su Pravilnikom o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima. Posljednji, ali ne i manje važan dokument, je Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno-obrazovnoj skupini u osnovnoj školi. Tim se pravilnikom određuje broj učenika u redovitom razrednom odjelu, u kombiniranom razrednom odjelu te broj učenika u odgojno-obrazovnoj skupini u osnovnoj školi. Dio koji se odnosi na učenike s teškoćama je ukupan broj učenika s teškoćama, broj razrednog odjela posebnog programa, broj učenika s teškoćama u određenom redovitom tj. kombiniranom razrednom odjelu te razrednom odjelu posebnog programa (Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno-obrazovnoj skupini u osnovnoj školi, NN 87/08 (NN 73/2010)).

Iako u Sloveniji postoji stoljetna tradicija rada s djecom s teškoćama, u pravom smislu ona se tek razvija krajem 20. stoljeća, baš kao i inkluzivno obrazovanje u Hrvatskoj . Bijela

knjiga o odgoju i obrazovanju krovni je dokument obrazovanja Slovenije, uključujući i inkluzivno obrazovanje, u kojem se počinje aktivno promišljati o odgoju i obrazovanju djece s posebnim potrebama. Osim potpune integracije u odgojno-obrazovni sustav, mnogim kasnijim zakonskim aktima, utemeljene su različite mogućnosti za djecu s teškoćama. Zakonom o osnovnoj školi određeni su ciljevi na kojima se zasnivala integracija djece s teškoćama. Ubrzo nakon tog zakona, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Slovenije donosi Zakon o organizaciji i financiranju odgoja i obrazovanja te Pravilnik o organizaciji i naknadi troškova prijevoza djece i mladih s posebnim potrebama. Kako bi poboljšala kvalitetu života učenika s teškoćama, ali i njihovih roditelja, država osigurava besplatan prijevoz bez obzira na udaljenost škole u koju se učenik s teškoćom upiše. Ako se škola nalazi izvan upisnog područja/mjesta stanovanja, financiranje školovanja učenika s teškoćama pripada općini odnosno mjestu gdje učenik prebiva (Pravilnik o organizaciji i naknadi troškova prijevoza djece i mladih s posebnim potrebama, RS, br. 45/19). U Hrvatskoj takva praksa nije utemeljena. Naime, upiše li se učenik s teškoćom u školu izvan upisnog područja, osnivač nije dužan snositi troškove prijevoza učenika (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi NN 87/08 (NN 64/2020), st. 5. i 6., čl. 69.) Prema Pravilniku o organizaciji i naknadi troškova prijevoza djece i mladih s posebnim potrebama, ukoliko roditelji odluče da će odgajati svoje dijete s posebnim potrebama od kuće, država plaća učitelja u kući djeteta s teškoćom. Zakonom o usmjeravanju djece s posebnim potrebama utemeljeno je i uređeno usmjeravanje djece maloljetnika i odraslih osoba s posebnim potrebama u odgojno-obrazovne ustanove koje provode redovite ili posebne nastavne programe, te se njime utvrđuju načini i oblici provedbe inkluzivnog odgoja i obrazovanja. Unutar inkluzivnog obrazovanja Slovenije važan je i Pravilnik o dodatnoj stručnoj i tjelesnoj pomoći djeci s posebnim potrebama kojim se utvrđuju opseg, način i uvjeti za pružanje dodatne stručne pomoći te fizičke pomoći djeci s posebnim potrebama. Čitav niz drugih akata, u okviru inkluzivnog obrazovanja, navedenih u 1. poglavlju, odnosi se upravo na djecu s teškoćama, a u manjoj mjeri na talentiranu djecu (darovitu djecu), kao djecu s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama. Svi dokumenti imaju samo jedan krajnji cilj, a to je potpuna i cjelovita integracija učenika s teškoćama, uz primjenu različitih oblika potpore osiguranih od strane države, radi prihvaćanja djetetove različitosti i razvijanja sposobnosti i vještina u skladu sa teškoćom djeteta i osposobljavanja za što samostalniji i neovisniji život (Eurydice, 2021/2022).

Primjereni programi odgoja i obrazovanja kao i dodatni odgojno-obrazovni rehabilitacijski programi dio su potpore koja se pruža učenicima u osnovnim i srednjim školama

Hrvatske i Slovenije. Uspostavlja ih Stručno povjerenstvo pri postupku utvrđivanja psihofizičkog stanja učenika. Prema Pravilniku (NN 24/15), primjereni program odgoja i obrazovanja je nastavni plan i program ili kurikulum. On omogućava napredovanje učenika uz maksimalno poštivanje specifičnosti njegove teškoće, njegova funkcioniranja te njegove odgojno-obrazovne potrebe (Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (NN 24/2015)). Primjereni programi odgoja i obrazovanja Hrvatske provode se kao potpuna, nepotpuna ili djelomična integracija učenika s teškoćama. Odvijaju se u redovitim odjelima, posebnim odjelima te dijelom u redovitom, a dijelom u posebnom razrednom odjelu kroz sljedeće programe: redoviti program uz individualizirane postupke, redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke, posebni program uz individualizirane postupke te posebni programi za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnog života i rada uz individualizirane postupke (čl 3. st.4. NN 24/15). Nastavno na primjerene programe odgoja i obrazovanja, u Republici Sloveniji učenici se, prema Zakonu o usmjeravanju djece s posebnim potrebama iz 2000. godine, uključuju u sljedeće odgojno-obrazovne programe: odgojno-obrazovni program sa prilagođenom provedbom i dodatnom stručnom pomoći, prilagođeni programi odgoja i obrazovanja istog standarda koji se izvodi u redovnim osnovnim školama, prilagođeni programi odgoja i obrazovanja u osnovnim školama sa nižim standardom obrazovanja, posebni program odgoja i obrazovanja za učenike s umjerenim, težim i najtežim poremećajima u mentalnom razvoju (program posebnog obrazovanja) i odgojni program za djecu sa poremećajima na emocionalnom području i ponašanju. Svi programi međusobno su povezani i nadopunjavaju se u različitim zajedničkim aktivnostima cijele škole kao i na nivou šire društvene zajednice (Munih, 2018). Redoviti program uz individualizirane postupke u Hrvatskoj i odgojno-obrazovni program sa prilagođenom provedbom i dodatnom stručnom pomoći u Sloveniji polaze učenici koji mogu svladati redoviti nastavni plan i program bez sadržajnog ograničavanja, ali su im zbog specifičnosti u funkcioniranju potrebni individualizirani postupci u radu, odnosno dodatna stručna pomoć. Program provode javne škole u redovitome razrednom odjeljenju. Individualizirani program za svakog učenika izrađuje učitelj u suradnji sa stručnim timom škole. Sterle (2020) navodi da u srednjoj školi, stručni tim sastavlja individualizirani program uvažavajući odluku o orijentaciji učenika. Program definira način provedbe dodatne stručne pomoći, ciljeve i oblike rada u obrazovnim područjima, strategije integracije, postizanje standarda i napredovanja, korištenje pomoćne i prilagođene tehnologije, a ponajviše pažnje pridaje se povećanju autonomije u životu učenika s teškoćom. Dodatna stručna pomoć ostvaruje

se kao pomoć u prevladavanju nedostataka, prepreka ili poremećaja, kao pomoć pri učenju i usluge savjetovanja (Smjernice o provedbi programa strukovnog obrazovanja s prilagođenom provedbom i dodatnom stručnom pomoći, 2004.) U obrazovnom programu s prilagođenom provedbom i dodatnom stručnom pomoći, djetetu s teškim tjelesnim invaliditetom, škola može dodijeliti pomoćnika koji djetetu pruža stalnu fizičku pomoć. Privremeni pomoćnik pomaže djetetu s invaliditetom samo u određenim aktivnostima u školi ili izvan nje.

Prilagođeni programi u Hrvatskoj i Sloveniji (redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke, prilagođeni program odgoja i obrazovanja s ekvivalentnim/nnižim obrazovnim standardom) određuju se učenicima s višestrukim teškoćama koji ne mogu savladati nastavni plan i program bez sadržajnog i metodičkog ograničenja te im je potrebna viša razina prilagodbe. Zakon o usmjeravanju djece s posebnim potrebama dopušta prijenos i uključivanje učenika prilagođenih programa nižeg obrazovnog standarda u pojedine predmete redovnog programa te učenici posebnog programa obrazovanja mogu prelaziti u prilagođeni program nižeg obrazovnog standarda (Munih, 2018), no autorica navodi kako je takva organizacija nastave izrazito komplicirana jer su nerijetko redovni i posebni programi osnovnih škola na različitim lokacijama.

Posebni programi u Hrvatskoj ostvaruju se u posebnim razrednim odjeljenjima koje provode edukacijski rehabilitatori i učitelji. Posebni program za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnog života i rada uz individualizirane postupke namijenjen je učenicima u dobi od 7. do 21. godine života, dok posebni program u Sloveniji traje od 6. do 26. godine života te je podijeljen u nekoliko dijelova od kojih obavezni dio traje devet godina, a ovisno o želji učenika i mišljenju stručnog tima, učenici mogu nastaviti program pod nazivom „Obuka za život i rad“ (Grubešič, 2014). U program se uključuju učenici sa umjerenim, srednje teškim i teškim intelektualnim teškoćama te autistična djeca koja se, s obzirom na njihove funkcionalne sposobnosti, mogu osposobiti za najjednostavnije aktivnosti svakodnevnoga života i rada. U posebnim programima naglasak je usmjeren na brigu o sebi, komunikaciju, razvoj socijalnih vještina te radnih navika. Osobe se mogu osposobiti za jednostavan praktični rad (Opara, 2009). Djeci i mladima uključenima u ovaj program potrebna je značajna razina pomoći uz kvalitetno vodstvo. Prema čl. 20., NN 24/15, srednje škole koje osiguravaju posebne uvjete odgoja i obrazovanja, dužne su surađivati s centrima za socijalnu skrb te područnim uredima zavoda za zapošljavanje, sve s ciljem pružanja potpore učenicima prilikom zapošljavanja.

Kao dio primjerenog programa odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj, spominju se i dodatni odgojno-obrazovni i rehabilitacijski programi kao što su: program edukacijsko-rehabilitacijskih postupaka, program produženoga stručnog postupka te rehabilitacijski programi (čl.3.st.6., NN 24/15). Prema Eurydice (2022), program edukacijsko-rehabilitacijskih postupaka pruža se učenicima kojima je potrebna pomoć stručnjaka edukacijsko-rehabilitacijskog usmjerenja. Program se provodi individualno ili radom u manjim skupinama u ustanovama koje provode redoviti ili posebni nastavni program nakon odgojno-obrazovnog procesa. Program produženog stručnog postupka organiziran je u posebnim skupinama ili individualno prije ili poslije odgojno-obrazovnog procesa. Provode ga stručnjaci edukacijsko-rehabilitacijskog profila u vidu pomoći u učenju, edukacijsko-rehabilitacijskih programa te strukturirane slobodne aktivnosti. Rehabilitacijski program odnosi se na aktivnosti i postupke koji pridonose povećanju učenikovih osjetilnih, jezično-govorno-glasovnih, motoričkih, kognitivnih, emocionalnih i komunikacijskih sposobnosti i vještina izvedbe aktivnosti iz svakodnevnog života. Svi dodatni programi utvrđeni su školskim kurikulumom, a planovi su određeni nastavnim planovima i programima (Eurydice, 2022).

Djeca i učenici kojima praćenje odgojno-obrazovnog procesa u redovitim odgojno-obrazovnim ustanovama Hrvatske, uz potporu koja im se pruža shodno njihovoj teškoći, nije dostatna, uključuju se u odgojno-obrazovne ustanove pod posebnim uvjetima. Cilj posebnih odgojno-obrazovnih ustanova je uključiti učenika u svakodnevni život. Prema Eurydice 2022, djeca s većim teškoćama odgajaju se u posebnim odgojno-obrazovnim ustanovama od navršenih 6 mjeseci do polaska u školu u dječjim vrtićima osnovanima za rad s djecom s teškoćama, ustanovama socijalne skrbi te zdravstvenim ustanovama. Djeca školske dobi s većim teškoćama u razvoju školuju se, ukoliko im podrška u odgojno-obrazovnim ustanovama koje provode redovite nastavne planove nije adekvatna, u posebnim organizacijama odgoja i obrazovanja kao i u drugim organizacijama pr. zdravstva, socijalne skrbi itd. U posebnim se odgojno-obrazovnim organizacijama provodi odgojno-obrazovni i rehabilitacijski rad prema planovima i programima namijenjenima učenicima s većim teškoćama u razvoju u skladu s Državnim pedagoškim standardom (Eurydice, 2022). Tim stručnjaka, koji pruža odgojno-obrazovnu, zdravstvenu i socijalnu potporu učeniku s većim teškoćama u razvoju, čine liječnici i defektolozi, psiholozi, fizioterapeuti i socijalni radnici. Obrazovanje u takvim organizacijama može trajati do 21. godine života, a učenici se tijekom školovanja mogu i radno osposobljavati. U posebnim se ustanovama ostvaruje i srednjoškolsko obrazovanje i osposobljavanje učenika kroz posebne strukovne programe i programe za stjecanje niže stručne spreme. Ustanove

moraju osigurati prostore i opremu za provođenje stručne prakse učenika. Posebne ustanove dužne su do tri godine po završenom obrazovanju učenika s većim teškoćama u razvoju pratiti proces zapošljavanja te proces njegove socijalizacije. U Sloveniji, ukoliko redovna odgojno-obrazovna ustanova ne može osigurati uspješno školovanje učenika s posebnim potrebama s obzirom na njegovo ograničenje, učenici s teškoćama smještaju se u specijalne škole i stručne ustanove koje su prostorno i kadrovski specijalizirane za pojedinu vrstu oštećenja, invaliditeta ili poremećaja (Eurydice, 2022). Samostalne osnovne škole s prilagođenim programom provode prilagođeni osnovni školski program nižeg obrazovnog standarda, prilagođeni osnovni školski program jednakog obrazovnog standarda te program specijalnog obrazovanja. Na području Slovenije nalazi se 27 takvih samostalnih škola. Prilagođeni osnovni školski program nižeg obrazovnog standarda namijenjeni je djeci s lakšim i umjerenim mentalnim poremećajima te djeci s poremećajima autističnog spektra isto kao i program specijalnog obrazovanja. Dijete čije teškoće su tolike da nije moguće osigurati prikladno okruženje u redovitim ustanovama, smješta se u program ustanove specijalizirane za odgoj i obrazovanje učenika s posebnim potrebama. U Sloveniji trenutno postoji 9 takvih ustanova za gluhu i djecu s oštećenjima sluha, za slijepu i slabovidnu djecu te za djecu s tjelesnim poteškoćama (Eurydice, 2022). Učenici u specijalnim ustanovama mogu postići jednake standarde znanja kao i djeca u redovnoj školi. Pojedine ustanove provode prilagođeni osnovnoškolski program nižeg obrazovnog standarda, program posebnog odgoja i obrazovanja te programe obrazovanja učenika s poremećajima u ponašanju i emocionalnosti (Eurydice, 2022). Obrazovanje u specijalnim školama i ustanovama organizirano je i za učenike višeg srednjeg obrazovanja te se ono organizira po godinama ili programskim jedinicama. Prilagođeni programi višeg srednjeg obrazovanja provode se u ustanovama za učenike s posebnim potrebama gdje pohađaju prilagođene programe višeg srednjeg strukovnog i tehničkog obrazovanja. Djeca s teškoćama primaju se u specijalne škole i ustanove na temelju odluke Državnog zavoda za školstvo Slovenije (Eurydice, 2022). Učenici prilagođenih programa u specijalnim školama i ustanovama postižu jednak obrazovni standard znanja i dobivaju jednak certifikat kao i njihovi vršnjaci u redovnim školama (Eurydice, 2022).

Za provođenje navedenih primjerenih odgojno-obrazovnih programa u redovitim ustanovama, ali i specijalnim školama i ustanovama potrebna je prije svega, profesionalna i pedagoško-didaktička prilagodba u nastavnom procesu. Učitelji prilagođavaju nastavne procese oštećenjima i teškoćama samih učenika. Sukladno učenikovim potrebama, škola i učitelji dužni su osigurati nužnu pedagoško-didaktičku prilagodbu. Prema Pravilniku NN 24/2015, pedagoško-didaktička prilagodba odnosi se na prilagođenu informatičku opremu, specifična

didaktička sredstva i pomagala, udžbenike prilagođene posebnim odgojno-obrazovnim potrebama učenika (jezik, pismo, medij), elektroakustičku opremu i prilagođene oblike komuniciranja. Bouillet (2019) navodi kako je didaktičko-metodički pristup moguće prilagoditi na razini percepcije (pr. prilagođavanje sredstava za predočavanje, prostora za čitanje), spoznaje (uvođenje u postupak, planiranje), govora (prilagođavanje izražajnosti, razumljivosti) i zahtjeva (samostalnost, vrijeme i način rada). Za gluha i djecu s oštećenjima sluha u specijaliziranim slovenskim ustanovama, učitelji rade verbotonalnom metodom i primjenjuju fonetsko-ritmičku glazbenu stimulaciju. Djeca s teškim tjelesnim invaliditetom osposobljavaju se za korištenje zamjenskog komunikatora (Eurydice, 2022).

Posljednji, ali možda najvažniji „kotačići“ u odgojno-obrazovnom inkluzivnom lancu su osobe bez kojih inkluzivno obrazovanje ne bi ni postojalo. Te osobe čine profesionalnu potporu učenicima s teškoćama u cijelom odgojno-obrazovnom sustavu. Napredovanje učenika s teškoćama, ovisi o njihovoj stručnosti i kompetentnosti, a njihova motiviranost proizlazi iz djetetove teškoće. Mrežu profesionalne potpore, kako u Hrvatskoj, tako i u Sloveniji, čine: učitelji/nastavnici i odgajatelji, osposobljeni za rad s učenicima s teškoćama, školski tim potpore, koordinator za posebne potrebe, savjetnici agencija mjerodavnih za odgoj i obrazovanje i praćenje provedbe, mobilni stručni timovi i područne zajednice, pomoćnici u nastavi, prevoditelj znakovnog jezika, zdravstveno osoblje, volonteri i ostali djelatnici civilnog društva osposobljeni za rad s učenicima (Igrić i sur., 2015).

Veliki problem u vidu profesionalne potpore učenicima s teškoćama, kako u Hrvatskoj, tako i u Sloveniji, vidljiv je u nedostatku stručnjaka za dijagnostiku i tretman posebnih potreba. Djeca s posebnim potrebama i njihove obitelji zbog tih razloga, često su prepušteni suočavanju s nizom problema, primjerice, od nerazumijevanja potreba vlastitog djeteta, neinformiranosti o pravima djeteta s teškoćama na ravnopravni razvoj i obrazovanje sa ostalom djecom do neprihvatanja od strane društvene sredine. Osim toga, nizom istraživanja pokazao se veliki nedostatak u osposobljenosti i znanju učitelja o radu s djecom s posebnim potrebama, a koji su često prepušteni samostalnom radu s djecom s teškoćama i suočavanju s mnogim problemima na koje nailaze prilikom vlastitog rada. Iz svega navedenog, za ostvarivanje prava djece s teškoćama na školovanje u redovnim ustanovama, neophodan je edukacijski model podrške uključivanja djece s teškoćama, podrška njihovim obiteljima, ali i školi odnosno učiteljima (Centar inkluzivne potpore IDEM, 2022). U Hrvatskoj se u školskoj 2005./2006. godini razvija i provodi pilot projekt „Mobilni stručni timovi“ pod pokroviteljstvom Udruge IDEM – centra inkluzivne potpore. Prema istraživanjima provedenim u Hrvatskoj program podrške mobilnog

stručnog tima doveo je do niza pozitivnih promjena u smislu povećanja učestalosti poželjnih oblika ponašanja te smanjenja učestalosti nepoželjnih oblika ponašanja kod djece s teškoćama. (Igrić i sur., 2008). Nažalost, u Hrvatskoj ovaj projekt još uvijek nije zaživio u svom punom značenju, no za razliku od Hrvatske, u Sloveniji se razvijaju i provode inkluzivni timovi mobilne službe kao oblik profesionalne potpore u odgojno-obrazovnom sustavu. Timovi se organiziraju u okviru službe centra za edukacijsko uključivanje, a čine ga timovi stručnjaka (CIP IDEM 2022, Pulec Lah, Kavkler, 2011). Centri se osnivaju prema raspoloživim resursima na lokalnoj razini. Članovi tima su, prema Pravilniku NN 24/2015, koordinatori, stručnjaci edukacijsko-rehabilitacijskog profila: edukacijski rehabilitator, logoped i i/ili socijalni pedagog, psiholog, pedagog i učitelj osposobljen za rad s učenicima s teškoćama u razvoju. Oni pružaju stručnu, savjetodavnu i edukativnu potporu odgojno-obrazovnim djelatnicima, pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima, roditeljima i djeci s teškoćama. Mobilni timovi nude: „provedbu dodatne stručne pomoći djetetu u obliku defektološkog rada, savjetovanje škole o potrebnim prilagodbama u provedbi odgojno-obrazovnog procesa za djecu, savjetovanje oko planiranja i izrade individualiziranih programa, savjetovanje i testiranje potrebnih pomagala za rad u školi, prilagodbu okoline i radnog mjesta, dijagnostičke preglede i tretmane, savjetovanje o pravima iz socijalne zaštite za roditelje, grupe samopomoći za roditelje“ (Centar za izobraževanje, rehabilitaciju in usposabljanje Kamnik).

Prema Igrić i sur. (2015) centri potpore također spadaju u profesionalnu potporu učenicima s teškoćama. Ostvaruju se i u Hrvatskoj i Sloveniji. Centri potpore su ustanove koje se bave pružanjem stručno-metodološke i rehabilitacijske potpore u redovitim ili posebnim ustanovama koje polaze učenici. Prema Eurydice, bave se organizacijom i provedbom stručnog usavršavanja odgojno-obrazovnih djelatnika, sudjeluju u edukaciji suradnika odgojno-obrazovnog procesa, organiziraju stručnu potporu, pružaju rehabilitacijsku potporu učenicima, edukacijske radionice sa roditeljima, provode osnovnu edukaciju za asistente/pomoćnike u nastavi, surađuju sa školama i na taj način reguliraju i organiziraju rad mobilnih timova (Bela knjiga, 2011, Igrić i sur., 2015). Asistent u nastavi u hrvatskim školama predstavlja neposrednu potporu učenicima s teškoćama u razredu. Potpora se očituje u uključivanju u razredni kolektiv, svladavanju socijalno-psiholoških prepreka i nastavnih sadržaja. Asistent pomaže u kreiranju nastavnih ciljeva, sa učiteljem razrađuje individualizirane odgojno-obrazovne planove te sudjeluje u njihovoj realizaciji. Asistent je posrednik između učenika u razredu; učenika i učitelja i/ili drugih suradnika, roditelja učenika i učitelja (Igrić i sur. 2015). U slovenskoj literaturi ne spominje se asistent/pomoćnik djetetu s teškoćama u školskom sustavu. Budući da

takav oblik podrške nije jasno reguliran propisima u Republici Hrvatskoj, on često nailazi na niz prepreka, što dodatno otežava uključivanje učenika s teškoćama u redovita razredna odjeljenja.

5. ZAKLJUČAK

Društvene i političke promjene nastale u Europi krajem 20. stoljeća utjecale su na drugačiji, otvoreniji pogled prema obrazovanju, s naglaskom na inkluzivno obrazovanje. Obrazovanje koje zadovoljava potrebe svakoga pojedinca bez obzira na njegovo tjelesno i intelektualno, emocionalno, socijalno, jezično ili drugo stanje. Trend implementiranja inkluzije u društvo nije zaobišao ni Hrvatsku, ni Sloveniju te se, zadnjih tridesetak godina, u obje države ulažu veliki naponi u pronalaženju odgovarajućih metoda poučavanja koje bi svakom pojedincu omogućile ostvarivanje vlastitih potencijala i pripremale ga za ravnopravno djelovanje u društvenoj zajednici. Ovaj rad temeljen je na činjenicama koje se odnose na sustave inkluzivnog obrazovanja Hrvatske i Slovenije te su prilikom izrade utvrđene višestruke sličnosti, ali i značajne različitosti tih dvaju sustava.

Djeca s posebnim potrebama, u oba sustava, definiraju se kao „djeca koja se razlikuju od prosječnog djeteta u određenoj društvenoj i kulturnoj zajednici u: senzornim, komunikacijskim, intelektualnim sposobnostima, socijalnom ponašanju i emocionalnom doživljavanju te tjelesnim osobinama“ (Vizek-Vidović i sur. 2014). Uvažavajući ove osobine, djecu možemo podijeliti u onu s teškoćama te nadarenu djecu. U ovom radu analizirana je skupina djece s teškoćama zbog njihove mnogobrojnosti u odnosu na darovitu djecu te njihov položaj u obrazovnom sustavu Republike Hrvatske i Republike Slovenije.

Obrazovni sustav Hrvatske i Slovenije podudara se u mnogočemu, ali isto tako ima i ponekih značajnih različitosti. Djeca s teškoćama u predškolske ustanove odgoja i obrazovanja, vrtiće, uključuju se u odgojno-obrazovne skupine s redovitim i posebnim programom u Hrvatskoj, a u programe s prilagođenim izvođenjem i dodatnom stručnom pomoći/podrškom i prilagođene programe tzv. razvojna odjeljenja u vrtićima u Sloveniji. Djeci s teškoćama pružena je dodatna stručna pomoć specijalista za rano liječenje i drugih stručnjaka koji ispunjavaju uvjete u skladu s propisima. Dodatna stručna pomoć pruža se kao pomoć za prevladavanje nedostataka, prepreka ili poremećaja, kao usluga savjetovanja ili kao pomoć u učenju. U Hrvatskoj i Sloveniji još se spominje i uvođenje asistenta kao dodatne pomoći, no pitanje asistenta još uvijek u vrtićima nije regulirano zakonskom osnovom, stoga ne možemo sa sigurnošću utvrditi postoji li, i u kojoj mjeri, u vrtićima dodatna pomoć asistenta. Ipak, „mnoge

institucije za rani odgoj i obrazovanje dobrovoljno provode inkluzijske strategije, kao što je vanjska stručna podrška i suradnja s djetetovim rehabilitatorima“ (Blanuša Trošelj, 2012, str. 17).

Prelaskom u osnovnoškolski sustav, učenici s teškoćama obrazuju se, u Hrvatskoj i Sloveniji, u dualnom obrazovnom sustavu što znači da se manji broj učenika s teškoćama obrazuje u posebnim ustanovama, a sve jasnijim zagovaranjem inkluzije, sve se više učenika obrazuje u odgojno-obrazovnim ustanovama koje provode redovite nastavne planove/kurikulume te se tako održava pozitivan stav prema implementaciji inkluzije u obrazovanju. U redovitim osnovnoškolskim ustanovama u Republici Hrvatskoj, školske godine 2021./2022. integrirano je 23 508 učenika s teškoćama, a u Republici Sloveniji u redovitim osnovnoškolskim ustanovama iste školske godine integrirano je 18 322 učenika s teškoćama. U suprotnosti, u Hrvatskoj je 2021./2022. školske godine u posebne ustanove uključeno 2 683 učenika u sustav osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja u dobi do 21 godine, dok je u Sloveniji iste školske godine u posebne ustanove uključeno 1 323 učenika. Uočimo li odnos integrirane djece u ustanove koje provode redovite i posebne nastavne programe/kurikulume, Hrvatske i Slovenije, uzimajući u obzir i ukupni broj upisanih učenika u oba sustava, zaključujemo da Hrvatska i Slovenija podjednako teže razvijanju inkluzivnih osnovnih škola, ravnopravnih za sve učenike. U srednje je hrvatske škole integrirano 2021./2022. školske godine 5505 učenika s teškoćama, a 208 učenika uključeno je u posebne ustanove. U Sloveniji pak je školske godine 2021./2022. u srednje škole integrirano 6 201 učenika s teškoćama što svjedoči o tome da puno više slovenskih učenika s teškoćama, u odnosu na hrvatske, nastavlja srednjoškolske programe, najizglednije zbog njihove pristupačnosti i prilagodljivosti i većeg izbora programa i bolje potpore unutar sustava.

Pojavom inkluzije kao suvremene paradigme hrvatskog i slovenskog obrazovnog sustava, temeljem raznih zakonskih regulativa, ostvaruju se različiti inkluzivni programi u školama koje provode redovite nastavne programe, a koji uključuju prilagodbe i podršku učenicima. Iako bi ga trebali provoditi učitelji koji su kvalificirani za rad s djecom s teškoćama, u praksi su to najčešće učitelji koji u svom radu pokušavaju podržati učenike s teškoćama svojim vještinama i oskudnim znanjem. Tome svjedoče mnoga istraživanja na ovim prostorima koja utvrđuju da učitelji imaju niske kompetencije za rad s učenicima s teškoćama. Posebne razrede u redovitim školama vodi edukacijski rehabilitator u suradnji s učiteljem. Posebni se programi u Sloveniji mogu provoditi samo ako škola ispunjava određene uvjete kao što su: odgovarajuće osoblje, oprema i materijali. U Hrvatskoj se, iznimno, program može izvoditi i u

redovitom razrednom odjeljenju škole samo ako na području jedinice lokalne samouprave nije ustrojen posebni razredni odjel. Takav program u redovitom razrednom odjeljenju provodi učitelj uz potporu stručnih suradnika škole i/ili stručnog tima (Velki i Romstein, 2015).

Posebni program za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnog života i rada uz individualizirane postupke je program koji se u Hrvatskoj provodi do 21. godine života, a u Sloveniji se može, ali ne mora, produžiti do 26. godine života. To je program u kojem se učenici mogu osposobiti za najjednostavnije aktivnosti svakodnevnoga života i rada s naglaskom na brigu o sebi, komunikaciji, razvoju socijalnih vještina te radnih navika (Opara, 2009).

Ukoliko odgojno-obrazovna ustanova koja provodi redovite nastavne programe ne može osigurati uspješno školovanje učenika s posebnim potrebama s obzirom na njegovo ograničenje, učenici s teškoćama u Hrvatskoj školuju se u posebnim odgojno-obrazovnim organizacijama, dok se učenici s teškoćama, kojima je školovanje u redovitim ustanovama nedostavno, u Sloveniji smještaju u specijalne škole i stručne ustanove koje su prostorno i kadrovski specijalizirane za pojedinu vrstu oštećenja, invaliditeta ili poremećaja što pospješuje duži ostanak učenika u sustavu odgoja i obrazovanja. U Republici Sloveniji osiguran je besplatan prijevoz za učenike s teškoćama bez obzira na udaljenost škole u koju se učenik s teškoćom upiše. Ako se škola nalazi izvan upisnog područja/mjesta stanovanja, financiranje školovanja učenika s teškoćama pripada općini odnosno mjestu gdje učenik prebiva dok u Hrvatskoj takva praksa nije utemeljena.

Kao neizostavna odrednica inkluzivnog obrazovanja je i profesionalna potpora učenicima s teškoćama u odgojno-obrazovnom procesu. Osim dodatne stručne pomoći koja se pruža kao pomoć za prevladavanje nedostataka, prepreka ili poremećaja, kao usluga savjetovanja ili kao pomoć u učenju i fizičke pomoći pružene djeci s invaliditetom, u Sloveniji se, a usporedno i u Hrvatskoj, razvija, u okviru Zavoda za školstvo Republike Slovenije, projekt „inkluzivni timovi“ odnosno u Hrvatskoj mobilni stručni timovi. U Hrvatskoj sam projekt nije zaživio iako su uočene mnoge pozitivne promjene u cjelokupnom obrazovanju učenika s teškoćama. Uvođenje mobilnih timova izrazito je važno zbog podrške koja je u ovom slučaju usmjerena prema, prvenstveno, učiteljima, školskim timovima i roditeljima koji su u svakodnevnom bliskom kontaktu s djecom s teškoćama. Asistent ima ulogu pomoćnika, ali i posrednika između djeteta i učitelja. Uvođenje asistenata kao dodatne pomoći učenicima s teškoćama, izazvao je u Hrvatskoj čitav niz gorućih pitanja. 2018. godine konačno je donesen Pravilnik o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima kojim su utvrđeni načini uključivanja pomoćnika u nastavi, ali i komunikacijskih posrednika u školama i odgojno-

obrazovnim ustanovama. Pravilnikom je još uređen način i sadržaji osposobljavanja i obavljanja poslova na mjestu pomoćnika u nastavi. Često se potpora učenicima s teškoćama smatra perifernim zadatkom što unazaduje temelje inkluzivnog obrazovanja. U slovenskoj literaturi, uvođenje pomoćnika kao asistenta učeniku s teškoćom u školskom odgojno-obrazovnom procesu nije zabilježeno.

Uspoređujući ova dva sustava obrazovanja, možemo zaključiti o sličnosti njihove strukture i funkcioniranja, te mogućnostima za ostvarivanje odgojno-obrazovne inkluzije koje unutar odgojno-obrazovnog sustava obiju zemalja postoje. Značajne razlike vidljive su u oblicima profesionalne potpore učenicima s teškoćama unutar sustava. Slijedom već utvrđenih činjenica, Republika Slovenija napravila je veliki iskorak unutar inkluzivnog obrazovanja uvođenjem inkluzivnih timova tj. mobilnih stručnih timova kao oblika podrške nositeljima i dionicima odgojno-obrazovnog procesa. Na taj je način pomoć usmjerena onima koji su u svakodnevnom doticaju s učenicima s teškoćama, a to su, prije svega, učitelji i roditelji te stručni timovi. Financijska potpora Republike Slovenije također je pružana učenicima s teškoćama u vidu njihova prijevoza do mjesta u kojem se provode primjereni programi u koji je dijete, prema stručnom mišljenju, usmjereno. Osim navedenog, vidljiva je velika razlika u postotku učenika s teškoćama koji nastavljaju srednjoškolsko obrazovanje. U Hrvatskoj je to 3,92 %, dok je u Sloveniji postignut postotak od 8,22 % što ukazuje na podržavajući sustav u trenutku tranzicije osnovna – srednja škola, ali i na kvalitetu podrške koja je djeci pružena od najranijih dana, čime oni mogu sve više napredovati i razvijati svoje potencijale na svim razinama obrazovnog sustava. Slovenski sustav srednjoškolskog obrazovanja pristupačniji je učenicima s teškoćama, te je prednost tog sustava da učenici s većim teškoćama imaju mogućnost obrazovanja do 26. godine života. Gorući problemi unutar hrvatskog sustava inkluzivnog obrazovanja jesu nedostatak odgovarajućih znanja i kompetencija odgajatelja, učitelja i profesora o različitim vrstama teškoća kod djece i učenika te odgovarajuća stručna i kolegijalna podrška učiteljima koji odgojno-obrazovnu inkluziju provode, zatim problemi tranzicijskih perioda pr. vrtić – osnovna škola – srednja škola – fakultet, nedovoljna educiranost pomoćnika u nastavi te veliki nedostatak u vidu razvoja mobilnih stručnih timova. Iako zakonski i podzakonski akti otvaraju mogućnosti odgovarajuće profesionalne i programske potpore svoj djeci s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama, u neposrednoj praksi njihova realizacija često izostaje. Smatram da je ipak, najveći nedostatak inkluzivnog obrazovanja Republike Hrvatske, nedostatna podrška djeci u najranijoj dobi, odnosno nedostatna rana intervencija te podrška roditeljima. Istraživanja na našim područjima pokazuju da su određene

vrste teškoća kod djeteta identificirane tek u kasnijoj dobi, školskoj dobi, a ponekad teškoća nije ni utvrđena, što negativno utječe na kvalitetu života osobe s određenom teškoćom. Rana intervencija bitna je kako bi se pravovremeno odredili oblici pomoći i podrške djetetu i učeniku s teškoćom te kako bi on mogao ravnopravno sudjelovati u odgojno-obrazovnom procesu i razviti svoje potencijale. Prema tome, nužno je osigurati razvijanje programa rane intervencije koji pružaju, prije svega, kvalitetne i jednako dostupne usluge koje su usmjerene potrebama djece s teškoćama, zatim programe koji se prilagođavaju dobnim skupinama i okolnostima u kojima djeca s teškoćama žive. Potrebna je u skladu s tim, edukacija roditelja koji često nemaju saznanja o kriterijima za dobivanje usluga rane intervencije u djetinjstvu.

Iz ove analize, temeljem činjeničnog znanja, može se zaključiti da se i u Hrvatskoj i u Sloveniji ulažu dodatni naponi kako bi se inkluzija utemeljila u obrazovanju, ali i sveukupnom društvenom mentalitetu. U obje države povećana je potreba za stručnjacima, ali i savjetovanjima i edukacijama za učitelje, odgajatelje, roditelje i druge zaposlenike koji čine prvu liniju u implementiranju inkluzije u obrazovnom sustavu. Osim nedostatka stručnjaka, nekompetentnosti nositelja odgojno-obrazovnog procesa javljaju se i problemi sa uključivanjem prevelikog broja djece u vrtičke skupine, manjkom financijskih sredstava, materijalne i infrastrukturne prepreke i mnogi drugi problemi na koje se nailazi u praktičnom radu s djecom s teškoćama. Hrvatska i slovenska politika obrazovanja je, slijedom svih navedenih činjenica, proinkluzivna i ima tendenciju pozitivnog rasta u smjeru stvaranja inkluzivne kulture društva.

Mnogo je zakona usvojeno na području inkluzivnog obrazovanja, no često se u radu s učenicima nailazi na mnoge prepreke radi nedovoljne usklađenosti propisa s praksom. Proces razvoja inkluzivnog obrazovanja i transformacija postojećeg sustava u poticajno okruženje za sve učenike s raznovrsnim različitostima je nažalost dugotrajan, a što za mnoge učenike s teškoćama predstavlja nesavladive prepreke i rizik za prijevremeno isključivanje i odustajanje iz odgoja i obrazovanja.

6. LITERATURA

1. Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (2011). Ljubljana: Ministarstvo za šolstvo in šport. Pristupljeno 22.5.2022. na: http://pefprints.pef.uni-lj.si/1195/1/bela_knjiga_2011.pdf
2. Blanuša Trošelj, B. (2012). Profesionalci ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Europskoj uniji. *Dijete, vrtić, obitelj*: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima, 18(67), 16–19. Pristupljeno 20.5.2022. na: <https://hrcak.srce.hr/file/183113>
3. Borić, S., Tomić, R. (2012). Stavovi nastavnika osnovnih škola o inkluziji. *Metodički obzori*, 3 (16), 75-86. Preuzeto 20.5.2022. s: <https://doi.org/10.32728/mo.07.3.2012.07>
4. Bouillet, D. (2010). Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja. Zagreb: Školska knjiga.
5. Bouillet, D. (2019). Inkluzivno obrazovanje: odabrane teme, Zagreb: Sveučilište u Zgrebu, Učiteljski fakultet.
6. Bouillet, D., Bukvić, Z. (2015). Razlike u mišljenjima studenata i zaposlenih učitelja o obrazovnoj inkluziji učenika s teškoćama. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 51 (1): 9-23
7. Brzoja, K., Zrilić, S. (2013). Promjene u pristupima odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama. Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja. Preuzeto 22.5.2022. s: <https://hrcak.srce.hr/122647>
8. Bullock, S., Brestovanský S., Lenčo P. (ur), 2015. Inkluzija, različitost i jednakost u radu s mladima: Načela i pristupi. Pristupljeno 20.5.2022. na: <https://rideproject.eu/media/ride-the-principles-approaches-hr.pdf>
9. Centar inkluzivne potpore – IDEM. Pristupljeno 21.5.2022. na <https://www.idem.hr/>
10. Centar za izobraževanje, rehabilitaciju in usposabljanje Kamnik. Pristupljeno 29.5.2022. na: http://www.cirius-kamnik.si/dejavnosti/inkluzivni_tim_mobilne_sluzbe
11. Ćubelić, I. *Prava djece u međunarodnim dokumentima*, Split, 453-459. Preuzeto 25.5.2022. s <https://hrcak.srce.hr/file/80329>
12. Daniels, E.R., Stafford, K. (2003). *Kurikulum za inkluziju: razvojno – primjereni program za rad s djecom s posebnim potrebama*. Zagreb: biblioteka Korak po korak.
13. Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe (NN 63/2008). Preuzeto 25.5.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_06_63_2128.html

14. EC/EACEA National Policies Platform /Eurydice: National Education Systems (2022).
15. European Commission, European Education and Culture Executive Agency, Baïdak, N., Sicurella, A. (2021). *Compulsory education in Europe : 2021/22*, Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2797/659411>
16. Grubešić, S. (2014). *Posebni program vzgoje in izobraževanja*. Ljubljana: Ministarstvo za izobraževanje, znanost in šport.
17. Guberina-Abramović, D. (2004). *Priručnik za rad s učenicima s posebnim potrebama integriranim u razrednu nastavu u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
18. Igrić, Lj. (2015). *Osnove edukacijskog uključivanja*. Zagreb: Školska knjiga.
19. Igrić, Lj., Wagner Jakab, A. i Cvitković, D. (2009). Djeca s teškoćama učenja u interaktivnom sustavu obitelj-škola-vršnjaci. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 45(1): 31–38.
20. Karamatić Brčić, M. (2011). Svrha i cilj inkluzivnog obrazovanja. *Acta Iadertina*, 8 (1), 0-0. Preuzeto 28.5.2022. s <https://hrcak.srce.hr/190090>
21. Kostelnik, M.J., Onaga, E., Rohde, B., Whiren, A. (2004). *Djeca s posebnim potrebama: priručnik za odgajatelje, učitelje i roditelje*. Zagreb: Educa.
22. Miloš, I., Vrbić, V. (2015). Stavovi odgajatelja prema inkluziji. *Dijete, vrtić, obitelj*, 20 (77/78), 60-63. Preuzeto 25.5.2022. s <https://hrcak.srce.hr/169984>
23. Ministarstvo za izobraževanje, znanost in šport (2022). *Predšolska vzgoja*. Pristupljeno 20.5.2022. na: <https://www.gov.si/podrocja/izobrazevanje-znanost-in-sport/>
24. Mujkanović, E., Božić, A. (2016). Uloga pomoćnika u nastavi u odgoju i obrazovanju djece s teškoćama u razvoju. *Putokazi*, 4(1): 1.12.
25. Munih, N. (2018). Inkluzivna praksa u radu sa djecom sa posebnim potrebama u Republici Sloveniji od početka do danas - iskustvo iz prakse. *Educa*. 11(6): 121-126
26. MZO, Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2022). *Odgoj i obrazovanje*. Preuzeto s <https://mzo.gov.hr/odgoj-i-obrazovanje/109>
27. MZO, Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2022.) ŠeR - Školski e-Rudnik. Pristupljeno: 20.5.2022. na mrežnoj stranici Ministarstva znanosti i obrazovanja: <https://mzo.gov.hr/serskolski-e-rudnik-3419/3419>
28. Opara, B. (2005). *Otroci s posebnim potrebama v vrtcih in šolah: vloga in naloga vrtcev in šol pri vzgoji in izobraževanju otrok s posebnim potrebami: uresničevanje*

- vzgojno-izobraževalnih programov s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo. Ljubljana: Centerkontura.
29. Opara, B. (2009). *Vloga in naloga vrtcev in šol pri vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi potrebami*. Ljubljana: Cenerkontura.
  30. Opara, B. i sur. (2010). *Analiza vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami v Sloveniji*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
  31. OECD, Organizacija za ekonomsko suradnjo i razvoj (2007): *Obrazovne politike u Jugoistočnoj Europi za učenike u riziku i učenike s teškoćama u razvoju*. Pariz: OECD.
  32. Opća deklaracija o ljudskim pravima, usvojena i proglašena od opće skupštine rezolucijom 217 A (III) 10. prosinca 1948.
  33. Pinoza, Z. i sur. (1984). *Kriteriji uključivanja djece s teškoćama u razvoju u različite oblike predškolskog odgoja*. Stručni rad. Zagreb: Fakultet za defektologiju, 109-115. Preuzeto 20.5.2022. s <https://hrcak.srce.hr/file/159459>
  34. Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno-obrazovnoj skupini u osnovnoj školi, NN 87/08 (NN 73/2010). Preuzeto 20.5.2022. s: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_06_73_2178.html
  35. Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoći za otroke s posebnimi potrebami, Uradni list RS, št. 88/2013. Preuzeto 20.6.2022. s <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV11835>
  36. Pravilnik o odgovarajućoj vrsti obrazovanja učitelja i stručnih suradnika u osnovnoj školi NN 87/08 (NN 6/2019). Preuzeto 20.5.2022. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_6_137.html
  37. Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami, Uradni list RS, št. 88/2013. Preuzeto 22.5.2022. s <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV11834>
  38. Pravilnik o organizaciji in povračilu prevoznih stroškov za prevoze otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami, Uradni list RS, št. 45/19 in 121/21. Preuzeto 7.6.2022. s <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV13801&d-49683-s=3&d-49683-p=1&d-49683-o=2>

39. Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju NN 87/08 (NN 24/15). Preuzeto 15.5.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_24_510.html
40. Pravilnik o postupku utvrđivanja psihofizičkog stanja djeteta te sastavu stručnih povjerenstava NN 87/08 (NN 67/14). Preuzeto 20.5.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_06_67_1279.html
41. Prlić, I. (2021). *Inkluzija djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u ranoj i predškolskoj ustanovi*. Završni rad. Split: Filozofski fakultet. Preuzeto 20.5.2022. s <https://dabar.srce.hr/en/islandora/object/ffst%3A3445>
42. Pulec Lah, S., Velikonja M. (2011). *Učenci z učnimi težavami: Izabrane teme*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta
43. Rafferty, Y., Boettcher, C., i Griffin, K. W. (2010): Benefits and risks of reverse inclusion for preschoolers with and without disabilities: Parents' perspectives. *Journal of Early Intervention*, 24, 266-286.
44. Rakonić Leskovar, I. (2018). Školski knjižničar u inkluzivnom obrazovanju. *Knjižničarstvo*, 22 (1-2), 29-44. Preuzeto 20.5.2022. s <https://hrcak.srce.hr/239615>
45. Republika Slovenija. eUprava (2022). Obrazovanje i kultura. Pristupljeno 26.6.2022. na: <https://e-uprava.gov.si/podrocja/izobrazevanje-kultura.html>
46. Skjorten, M.D. (2001). *Towards Inclusion and Enrichment*. U: B.H. Johnsen i M.D. Skjorten (ur.). *Education-Special needs Education: An Introduction*. Oslo: Unipub forlag.
47. Statistični urad Republike Slovenije (2022). *Izobraževanje*. Pristupljeno 18.5.2022. na: <https://www.stat.si/StatWeb/Field/Index/9>
48. Sterle, T. (2020). *Kontinuum programov za otroke s posebnimi potrebami v Sloveniji*. Koper: Pedagoška fakulteta.
49. Velki, R., Romstein, K. (2015). *Učimo zajedno: priručnik za pomoćnike u nastavi za rad s djecom s teškoćama u razvoju*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
50. Vican, D. *Inkluzivna kultura osnovnih škola u Hrvatskoj s gledišta učenika*. *Život i škola* 30, 2(2013), str. 17.

51. Vican, D., Karamatić Brčić, M. (2013). Obrazovna inkluzija u kontekstu svjetskih i nacionalnih obrazovnih politika— s osvrtom na hrvatsku obrazovnu stvarnost. *Život i škola*, LIX (30), 48-65. Preuzeto 20.5.2022. s <https://hrcak.srce.hr/131847>
52. Vizek Vidović, V., Vlahović Štetić, V., Rijavec, M. i Miljković, D. (2014). *Psihologija obrazovanja*. IEP: Vern.
53. Vlada Republike Hrvatske. Ministarstvo prosvjete i športa. Projekt hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće. Zagreb, 2002. Pristupljeno 25.6.2022. na: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/Arhiva/19.%20-%2010.2.a.pdf>
54. Vlada Republike Hrvatske (2022). Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Pristupljeno 26.6.2022. na: <https://gov.hr/hr/obrazovanje/214>
55. Vuković, N. (2020). Iz pedagoške teorije i prakse: Prava djece i razvoj integracije te inkluzivne kulture škole. *Bjelovarski učitelj*. br 1-3, 19-31.
56. Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru NN 22/13 (NN 20/21). Pristupljeno 23.6.2022. na: <https://www.zakon.hr/z/566/Zakon-o-Hrvatskom-kvalifikacijskom-okviru>
57. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi NN 87/08 (NN 64/2020). Preuzeto 25.5.2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_87_2789.html
58. Zakon o osnovni školi (ZOsn) (1996). Uradni list RS, št. 12/96.
59. Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju NN 10/97 (NN 57/22). Preuzeto 20.5.2022. s <https://www.zakon.hr/z/492/Zakon-o-pred%C5%A1kolskom-odgoju-i-obrazovanju>
60. Zakon o usmerjanju otrok s posebnim potrebama (ZUOPP-1) (2011). Uradni list RS, št. 58/11. Pristupljeno 20.5.2022. na <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5896>
61. Zakon o usmerjanju otrok s posebnim potrebama (ZUOPP-1) (2013). Uradni list RS, št. 58/2013. Pristupljeno 20.5.2022. na <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5896>
62. Znaor, M., Janičar, Z., Kiš-Glavaš, L. (2003). Socijalna prava osoba s invaliditetom u Hrvatskoj. *Mirovinsko osiguranje*, 3-4, 3-20.
63. Zrilić, S. (2011). *Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole: priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje*. Zadar: Sveučilište u Zadru.